

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Karolína Kalecká

Reflexe války 1866 v Čechách v městském prostředí na příkladu Prahy

**Reflections of War 1866 in Bohemia in the
urban environment on the example of Prague**

Praha 2012

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou/rigorózní/dizertační práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Abstrakt

Tématem práce je reflexe prusko-rakouské války roku 1866 v Praze. Podrobně se zabývá tím, co si okupovaná Praha musela prožít, jak na okupaci reagovali obyvatelé a jak Praha plnila pruské požadavky. Na základě výzkumu, jehož prameny byly především Národní Listy jako nejvlivnější česky psané noviny a protokoly schůzí rady městské, můžeme říci, že Praha, její správa a obyvatelstvo, si vedly v době okupace velmi obstojně. Městské zastupitelstvo, které se po odchodu císařských úřadů muselo postarat o chod města a veškerou komunikaci s Prusy, zvládlo svou roli a Praha neupadla do zmatků, ve městě se nekonaly žádné hladové bouře a Prusové neměli důvod ke konfliktům s pražany, kteří svědomitě plnili jejich požadavky. Nic nezavdalo příčinu ani ke konfliktům v národnostní rovině, které jsou ale v práci zmíněny pouze okrajově. Pražané brali válku především jako nutné zlo a činili vše pro to, aby ji přečkali bez úhony.

Klíčová slova

Prusko-rakouská válka 1866, okupace Prahy, Václav Bělský, pražské zastupitelstvo.

Abstract

The central theme is the reflection of the Prussian-Austrian war of 1866 in Prague. The study deals in detail about what had the occupied Prague to experience, how was the reaction of people on the occupation and how did Prague manage to fulfill the requirements of the Prussian army. The research is based on *Národní Listy*, which were the most influential Czech-speaking newspapers, and City Council meetings protocols. We can say that Prague, its administration and population, did very well. After the departure of the imperial authorities, the City Council had to deal with all city management and communication with the Prussians, has mastered its role and saved Prague from falling into chaos. There were no food riots and the Prussians had no reason to conflicts with the people of Prague who conscientiously fulfill their requirements. National conflicts were marginal or none, but in this work, they are not described in detail. Locals took the war primarily as a necessary evil and do everything possible to survive it unscathed.

Klíčová slova

Prussian-Austrian war of 1866, occupied Prague, Václav Bělský, the City Council of Prague.

Obsah

Úvod	6
O pramenech a literatuře	7
1. Prameny	7
2. Literatura	8
1. Začátek konce	10
1.1 Železem a krví	10
1.2 První dny války	11
1.3 Procitnutí a nervozita v Praze	12
2. Reakce na Hradec Králové	16
3. Okupační vojsko a s ním spojené problémy	19
3.1 Ubytování vojska	24
3.2 Rekvizice	26
3.3 Násilnosti	30
4. Měšťanské ozbrojené sbory	32
4.1 Konečná podoba bezpečnostní služby dle usnesení z 12. a 13. července	34
5. Chudoba a nezaměstnanost	36
6. Nacionální a politický rozměr	39
Závěr	45
Prameny a literatura	47
1. Prameny	47
2. Literatura	47

Úvod

Prusko-rakouská válka roku 1866 byla krátká, do historie se zapsala jako triumf strategie Helmutha von Moltke a jako porážka Rakouska, která zapříčinila obrat v jeho zahraniční politice, odklon od myšlenek na hegemonii v Německu.

Byla nazývána válkou Němců s Němci, přestože nejtěžší boje se odehrály v Čechách, Češi umírali, české země musely živit pruské vojáky a jejich hlavní město bylo okupováno pruským vojskem.

Dostupná literatura k válce z roku 1866 se zabývá její pro širší veřejnost a milovníky historie patrně atraktivnější tváří, samotným tažením a především bitvami, méně již bývá zmiňován názor českých politiků a reakce rakouské vlády. Pohled obyčejných lidí se objevuje nejčastěji v literatuře k regionálním dějinám. Historici se pak podrobně věnují v největší míře místům, kterých se válka přímo dotkla, kterými procházela vojska a kde se odehrávaly bitvy. V Praze se nebojovalo a v literatuře je většinou jen pro úplnost poznamenáno, že po bitvě u Hradce Králové vyslali Prusové gardovou zeměbranceckou divizi, aby město obsadila.

Můžeme předpokládat, že literatura okupaci zmiňuje pouze letmo z toho důvodu, že se ve městě nestalo nic příliš atraktivního.¹ Chovali se tedy pražané vzorně, aby přežili válku za co nejpříznivějších podmínek? Jak v tom případě takové pro všechny uspokojujivé chování vypadalo a co všechno obnášelo? Jak pražané vnímali válku Němců s Němci jako takovou?

Tato práce chce ukázat, co se v Praze za války odehrávalo, jak se chovali její obyvatelé, co událostem říkali pražští novináři a jak se naopak k pražanům chovali Prusové. Zabývat se bude oblastí rekvizic a ubytování vojska, problémy nezaměstnanosti a chudoby, měšťanskými sbory zajišťujícími bezpečnost v ulicích a zmínka bude věnována i pohledu pražanů na okupanty jako Němce a na jejich politické postoje.

Pro tento výzkum budou zejména použity protokoly ze zasedání městské rady, které ukazují, čím se na oficiálních schůzích zabývalo městské zastupitelstvo, a pak Národní Listy, které popisují každodenní dění ve městě a zároveň otiskují všechny vyhlášky Prusů a zastupitelstva. Kombinace těchto dvou pramenů vytváří poměrně komplexní obraz situace, který je přesto místy doplněn dalšími dobovými materiály.

Pro účely práce není potřeba se podrobněji zabývat průběhem vojenských operací, budou zmíněny pouze události, na něž pražané bezprostředně reagovali, nebo které přímo ovlivnily dění ve městě. Mnohem podstatnější je, co se odehrálo uvnitř městských hradeb.

¹ Např. Josef Fučík, Pavel Bělina, *Válka 1866*, Praha Paseka 2005, s. 586 - 596; Otto Urban, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha: Panorama 1986, s. 363 - 378.

Časově práce začíná současně s prvními zmínkami o právě probíhající válce v použitých pramenech, končí v den uzavření příměří, tedy se omezuje pouze na dobu trvání ozbrojeného konfliktu. Důvodem je především velké množství shromážděných informací, jejichž velká část by při zachování rozsahu práce a pokusu obsáhnout celou dobu okupace zůstala nevyužita.

O pramenech a literatuře

1. Prameny

Pramenem úřední povahy jsou Protokoly schůzí rady městské², uložené v Archivu hlavního města Prahy. Je v nich zaznamenáno, kteří zastupitelé se daného dne dostavili na schůzi, co bylo předmětem jednání a na čem se městská rada usnesla, o čem referoval purkmistr a o čem jednotliví městští radní. Pokud psal zapisovatel česky, jsou psány antikvou, pokud německy, pak kurentem.

V tomto prameni se objevují pouze záležitosti, které byly zmíněny na zasedání, tak jak je zachytil zapisovatel, tedy zpravidla co a proč městská rada učinila nebo chtěla učinit.

Národní Listy popisují dění v Praze svým vlastním pohledem. Přispívali do nich nejvýznamnější čeští spisovatelé své doby, měly širokou síť korespondentů, autoři ale nejsou pod svými články podepsaní. Národní Listy byly prostředkem Národní strany pro komunikaci s veřejností, jejich účelem nebylo pouze referovat o situaci, ale rovněž ovlivňovat dění prostřednictvím veřejného mínění, proto nebyly a ani nechtěly být objektivní. Program Národních Listů, který vyšel v prospektu 15. prosince 1860, říká: „Účelem těchto novin je napomáhat politickému a obecnému vzdělání národa našeho, aby vlastní silou dospěl ve spolku národů rakouských k oné ústavní samostatnosti, kteráž jediná může být hradbou naší národnosti, důstojným ohlasem naší minulosti...“³

Tyto noviny podávají zajímavý pohled nacionálně smýšlejících novinářů a politiků na porážku Rakouska, zároveň ale otiskují vyhlášky a provolání a popisují události z pražských ulic, příhody a nálady obyvatel, které se zároveň snažily uklidňovat a napomínat. Vzhledem k povaze práce ale nehraje jejich politické zbarvení výraznější roli a může být přehlíženo, hlavním informačním přínosem Národních Listů jsou zde vyhlášky a krátké zprávy z každodenního života Prahy.

² Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, Inv. č. 91.

³ Dle Milena Beránková, Dějiny československé žurnalistiky I, Praha: Novinář 1981, s. 156.

Paměti Emanuela Friedberg-Mírohorského⁴ pak svérázně a s nadhledem vyprávějí o zážitcích tohoto důstojníka. Byly publikovány až s odstupem od válečných událostí, autor si tedy již mohl dovolit naplno vyjádřit svou nelibost či škodolibost vůči Prusům, jeho názory jsou ale subjektivní povahy a nemohou tedy vypovídat za celou pražskou společnost. Pravděpodobně jsou také poplatné době vyhraněného českého nacionalismu.

2. Literatura

Nejvýraznějším dílem o válce roku 1866 posledních let je Válka 1866 dvojice autorů Josef Fučík, Pavel Bělina.⁵ Tato rozsáhlá práce se zaměřuje především na vojenské dějiny, podrobně se věnuje italskému tažení a také bojům v jižním Německu, nejvíce prostoru je ale věnováno bitvě u Hradce Králové, která je zde do detailu rozebrána. Okrajově zmiňuje i válečnou každodennost.

Otto Urban se ve své knize Vzpomínka na Hradec Králové⁶ snaží dívat na válku z jiného úhlu pohledu. Jakkoliv věnuje pozornost i samotnému tažení, podrobně rozebírá zejména mezinárodní dění s důrazem na vzájemné vztahy Rakouska a Pruska a cestu k válce. Velkou pozornost věnuje i vlivu konfliktu a rakouských pokusů o hegemonii v Německu na českou politickou scénu roky před válkou i po ní. Tyto české politické postoje by bylo lze označit za hlavní téma knihy.

Karel Kudr⁷ se věnuje v podstatě výlučně, zato ale velmi podrobně, válečné taktice a strategii, pro kterou měl jako voják patrně větší pochopení než „civilní“ autoři píšící před ním. Vycházel přitom většinou německých dobových knih a otištěných pruských dokumentů.

Novinář Servác Heller založil své líčení války v knize Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky⁸ na osobních vzpomínkách a novinových článcích. Snaží se obsáhnout co největší okruh událostí od politiky přes poněkud slabší vylíčení bojů po situaci v okupované Praze, již popisuje pohledem národně cítícího novináře.

Prusko-rakouská válka je také vděčným námětem regionální historie, především v oblastech, kde se odehrály bitvy. V Hradci Králové, Náchodě nebo České Skalici vycházejí sborníky, monografie o bitvách nebo průvodce po bojištích.⁹

⁴ Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský, Vzpomínky na válečný rok 1866, vyňaté z paměti vyššího důstojníka, Praha: 1906.

⁵ Josef Fučík, Pavel Bělina, Válka 1866, Praha: Paseka 2005.

⁶ Otto Urban, Vzpomínka na Hradec Králové, Praha: Panorama 1986.

⁷ Karel Kudr, Válka rakousko-pruská 1866, Praha. 1936.

⁸ Servác Heller, Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky, Praha: 1895.

⁹ Například Zdeněk Jánský, Bitva u Náchoda v roce 1866, Hradec Králové: Komitét pro udržování památek z války roku 1866, 2006; Komitét pro udržování památek z války 1866, Prusko-rakouská válka v Královéhradeckém kraji, Hradec králové: Nucleus HK 2006; Aleš Doubrava a kolektiv, 1866 - Válečné události v severovýchodních Čechách, Chlum u Hradce Králové: Areál bojiště 1866 na Chlumu: 1970.

Válce z roku 1866 se věnuje i zahraniční literatura, a to jak německá, tak anglosaská. Jako příklad lze uvést knihu *The Austro-Prussian War* od Geofreye Wawra¹⁰ nebo *Der deutsche Krieg von 1866* pohledem současníka Theodora Fontaneho¹¹. S časovým odstupem hodnotí válku jako osudové střetnutí i Adam Wandruszka ve svém díle *Shicksaljahr 1866*.¹²

Pavel Bělina a kolektiv¹³ se pak věnuje historii Prahy jako takové. Úkolem díla bylo vykreslit celou dosavadní historii města, proto je zde válce z roku 1866 věnováno jen několik stran, ale informuje o fungování města, jeho institucích a následcích války pro Prahu.

¹⁰ Geoffrey Wawro, *The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy in 1866*, Cambridge: Cambridge University Press 1996.

¹¹ *Der deutsche Krieg von 1866, Band I, Der Feldzug in Böhmen und Mähren*, Theodor Fontane, Berlín: Neue Berlin 2006.

¹² Adam Wandruszka, *Shicksaljahr 1866*, Graz-Wien Köln: 1966.

¹³ Pavel Bělina a kol., *Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*. Praha-Litomyšl: Paseka 1998.

1. Začátek konce

1.1 Železem a krví

Soupeření mezi habsburskou říší a Pruskem o rozhodující vliv ve střední Evropě v 19. století přerostlo v první polovině roku 1866 ve válečný konflikt.

Iniciativnější bylo od jeho počátku Prusko, jehož politiku z velké části určoval předseda vlády Otto von Bismarck. Válka Rakousku byla vyhlášena 21. června 1866 a jednotky se daly do pohybu ještě téhož dne.

Velení rakouské Severní armády, která operovala na českém území, připadlo polnímu zbrojmistru Ludvíku Benedekovi, který byl s její hlavní částí tou dobou stále ještě na pochodu od Olomouce do Čech se záměrem soustředit armádu v severovýchodních Čechách.

Pruskou armádu měl v rukou Helmuth von Moltke, náčelník generálního štábu. Jeho strategie byla založena na odděleném postupu tří armádních uskupení, Labské armády, I. armády a II. armády, do Čech, kde se měly setkat před rozhodující bitvou. Labská armáda nastupovala z okupovaného Saska, I. armáda od Žitavy a II. armáda od slezské pevnosti Nisa.

Benedek byl přesvědčen, že je nejprve třeba vypořádat se s pruskými armádami na Jizeře, což byl zásadní omyl, mnohem nebezpečnější mu byla pruská II. armáda. Kromě několika střetů v severních Čechách u Kostí nebo Kuřích Vod svedly právě sbory pruské II. armády tři velké bitvy, V. sbor generála Steinmetze proti VI. a VIII. rakouskému armádnímu sboru u Náchoda a České Skalice a pruský gardový sbor proti X. rakouskému armádnímu sboru u Trutnova.

Pruská II. armáda postupovala díky tomu pomaleji než druhá dvě uskupení, Labská a I. armáda měly se saským sborem a I. rakouským armádním sborem mnohem menší potíže. K rozhodujícímu střetnutí došlo 3. července u Sadové, krvavou bitvu rozhodl včasný příchod pruské II. armády na bojiště. Rakušané byli nuceni ustoupit směrem k Labi a Hradci Králové, a pak dále na Moravu. Čechy zůstaly bez ochrany rakouského vojska napospas Prusům.

Prusové měli volnou cestu ku Praze, vyrazila k ní gardová divize Landwehru generálmajora Justa Rosenberg-Gruszczyňského. Rakouská armáda zatím ustupovala na Moravu, Prusové ji pronásledovali a jejich postup se zastavil až před Vídní. Příměří bylo uzavřeno v Mikulově 23. července, čímž válečné události skončily.

1.2 První dny války

Praha měla tou dobou kolem sto šedesáti tisíc obyvatel. Přístup do města umožňovalo sedm bran, z nichž některé byly opravovány ještě za války, ale opevnění již nesloužilo příliš dobře a vzhledem k tomu, že město se nakonec vzdalo bez boje, byl osud opevnění po válce zpečetěn. V první polovině devatenáctého století se výrazně proměnila tvář města. Pouliční osvětlení, které v různých podobách existovalo již o sto let dříve, bylo postupně přeměněno na plynové, ulice dlážděny a vltavská nábřeží byla upravena do dnešní podoby. První vlak přijel do Prahy roku 1845 na dnešní Masarykovo nádraží, které tehdy bylo hlavním železničním uzlem města, dále Praze sloužilo ještě například nádraží Smíchovské. Vlastní Prahu tvořilo Staré a Nové Město, Hradčany a Malá Strana, mnoho obcí, které jsou dnes součástí města, se v devatenáctém století nacházelo v nejbližším okolí Prahy, například Karlín nebo Smíchov.

Města se válka ve své první fázi v podstatě nedotkla. Ale zatímco městská rada nejprve neměla důvod zabývat se na svých zasedáních válkou, Národní Listy nešetřily papírem a snažily se obyvatelstvo o válečných událostech informovat od samého počátku. Prusko-rakouský spor byl ústředním tématem novinových článků již delší dobu, válečné zpravodajství se pak naplno rozběhlo 18. června 1866 po otištění císařského manifestu. Pražané měli k dispozici mnoho informací a přehled o událostech prvního válečného týdne. Zvědavé obyvatelstvo se vyzbrojovalo dalekohledy a mapami se špendlíčky s vlaječkami.

Zvláštní dopisovatelé posílali redakci své telegramy, Národní Listy se snažily přinášet co nejaktuálnější zprávy ze všech bojišť, jižního, severního i z Německého spolku. Vzhledem k prodlevám mezi příchodem telegramů a vydáním nového čísla a k omezeným možnostem komunikace ale nebyly tyto zprávy vždy přesné a včasné.

Realitu války připomínaly pražanům úspěšné sbírky na zdravotnický materiál a předčasně ukončená výuka ve školách, jejichž budovy měly být přeměněny na lazarety. Nálada obyvatelstva Prahy ale byla především první válečný týden spíše bezstarostná. K tomuto poměrně dobrému rozmaru pražanů přispívaly zprávy o vítězství u Custozy a dokonce zvěsti o vítězství u Náchoda.¹⁴

Praha byla sídlem velitelství Armádní skupiny Čechy, což přitahovalo pozornost pruských vyzvědačů a obyvatelé Prahy z Prusů jistě obavy měli. „Včerejší den strávila Praha v horečném rozčilení. Nejděsnější pověsti obíhaly městem a zprávy cestovatelů dokonce již

¹⁴ Dle Pavel Bělina a kol., Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti. Praha-Litomyšl: Paseka 1998.

ztvrzovaly, že nepřítel v silných odděleních od Dubé a okolo Mladé Boleslavi směrem k Mělníku a tudíž na Prahu táhne.“¹⁵

Novináři se ovšem okamžitě snažili Pražany uklidnit. „Dle zpráv velmi hodnověrných nemají Prusové přes všechno operování své Prahu za hlavní cíl... Ostatně kdyby se stalo, co máme takřka za nemožné, že by armáda rakouská v boji rozhodném Prušákům podlehla a Prušákům vtržení do Prahy se podařilo, netřeba poddávat se strachu až neodůvodněnému. Jakkoli by po dobu obsazení Prahy vojskem nepřátelským srdce každého národovce bylo zkormoučeno, tož přece by v klidné své činnosti setrvat mohl. Dle zpráv nestranných listů bavorských ba i rakouských nepočínají sobě Prusové zejména ve velkých městech způsobem tak mravným, jak poděšená obraznost prchajících cestovatelů vypráví.“¹⁶

1.3 Procitnutí a nervozita v Praze

Dne 1. července již Národní Listy publikovaly zprávy o ústupu rakouské armády od Náchoda i od České Skalice.¹⁷ Podle listu panovalo v Praze napětí už od začátku války a z toho, že se čtenáře opět pokouší uklidnit prohlášením, že vše jsou teprve přípravné boje a rozhodná bitva ještě neproběhla, lze usuzovat, že Pražané se podobnými větami v předešlých číslech příliš uklidnit nenechali.

„V takovýchto dobách jest úkol žurnalisty trapný: povinnost mu káže, aby události líčil co možná pravdivě a zprávy věrohodných lidí registroval a přece zase na druhé straně cit lidskosti a rozum velí, aby se zbytečně nikdo neznepokojoval.“¹⁸ Novináři se pokoušeli uklidňovat pražany i v následujících dnech, již ale předpokládají, že k rozhodné bitvě dojde co nevidět. Prý nezbývalo než věřit ve schopnosti velitele rakouské armády.

Jenže Benedek ustupoval a Prusové postupovali. Nebylo těžké se domyslet, že situace není právě příznivá a novináři se svými uklidňujícími pasážemi ke klidu města patrně příliš nepřispěli, z fakt, která přinášeli, si každý pražan mohl utvořit vlastní obrázek.

Že budoucnost se nejeví růžově ani oficiálním představitelům státu, bylo pražanům ukázáno již záhy. Prvního července byla Praha vyhlášena otevřeným městem, tj. byla opuštěna vojskem, četnictvem, státní policií a státními civilními úřady včetně místodržitelství.¹⁹ Správa města tedy plně přešla na zastupitelstvo²⁰ v čele s purkmistrem doktorem Václavem Bělským²¹.

¹⁵ Z Bojiště severního. Národní Listy, 177/6, 30. 6. 1866, s. 1.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Z bojiště severního, Národní Listy, 178/6, 1. 7. 1866, s. 1.

¹⁸ Krvavý týhoden, Národní Listy, 178/6, 1. 7. 1866, s. 1.

¹⁹ Friedberg-Mírohorský ve svých vzpomínkách na tyto události píše: „Když c. k. vojsko a úřednictvo Prahu opouštělo, byl posledním velitelem města generál M. v. K.... Dal odvézt na tisících selských povozů z oděvních

Jak stojí v protokolu z prvního července, „...prohlásila se rada městská ve spojení s členy sboru obecních starších ihned za permanentní a ustanoveno, aby každý den dopoledne o 10. a odpoledne o 4. hodině odbývána byla schůze společná.“²² Ještě téhož dne se městská rada shodla, že nadcházející volba purkmistra bude odročena a Václav Bělský prozatím setrvá ve funkci. Pražský arcibiskup Fridrich Josef Schwarzenberg mu přislíbil, že z Prahy neodejde a že je připraven jít vyjednávat do nepřátelského tábora, bude-li to zapotřebí. Bylo rozhodnuto, že o bezpečnost města se budou starat měšťanské ozbrojené sbory²³, jejichž podoba byla upřesněna v následujících dnech, a schváleno prohlášení, které bylo následně 6. července vylepeno v pražských ulicích.²⁴ Většinu rozhodnutí městské rady noviny obratem publikovaly.

Městská rada se skutečně dalšího dne sešla dvakrát, dopoledne byl magistrátním radům Makovskému, Kollovi a Aloisi Olivovi přiřčen dozor nad formujícími se ozbrojenými měšťanskými sbory.²⁵

Někteří pražané začali panikařit. Dne 2. července Prahu opustilo na 13 000 lidí, kteří prchali i s nábytkem.²⁶ Novináři se obyvatelstvo opakovaně snažili uklidňovat, zmiňovali slušné chování Prusů v českých i německých městech²⁷, ale vzhledem k tomu, jak často jsou články tohoto ražení zveřejňovány, se jejich snaha patrně opakovaně mýjela účinkem. Ve

skladišť vojenských nejstarší hadry, ze zásob lůžkových staré záplatované slavníky plné slámy již zetlelé, kdežto nové věci zvláště obuv a slavníky zcela nové ještě složené hezky zůstavil ve kvapu ústupu Prusům na pospas. Tito s nezřízeným prý jásosem se řítili na nekonečné množství střevců a bot, aby nahradili obuv svou dlouhými pochody zchatrnělou.“ Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský, *Vzpomínky na válečný rok 1866*, vyňaté z paměti vyššího důstojníka, Praha 1906, s. 264 -265.

²⁰ Měšťané a majitelé domů volili sbor obecních starších o 90 členech, který ze svého středu volil 28 členů městské rady. Od roku 1861 měli drtivou většinu Češi.

²¹ Václav Bělský se narodil roku 1818, studoval filozofii v Hradci Králové a práva v Praze. Roku 1850 se stal sekretářem obchodní komory v Praze, následně byl roku 1851 jmenován c. k. notářem a roku 1858 zemským advokátem. Do sboru obecních starších na Novém Městě pražském byl zvolen roku 1861 a vzápětí se stal náměstkem purkmistra Františka Pštrose, po jeho smrti roku 1863 byl zvolen purkmistrem. Zasloužil se o založení městské plynárny, výstavbu třetího mostu přes Vltavu nebo zjednodušení administrativy při zřizování magistrátu, především ale úspěšně provedl Prahu pruskou okupací roku 1866. Dne 13. září mu bylo uděleno čestné občanství města Prahy a Leopoldův řád třetí třídy, následně byl povýšen do rytířského stavu. Několikrát byl znovuzvolený do funkce purkmistra. Ve veřejném životě se přestal angažovat roku 1876, znechucen politickými poměry. Zemřel 22. května 1866.

²² Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

²³ V originále „Sicherheitsdienst“.

²⁴ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ „Na základě zcela spolehlivých výkazů můžeme sdělit, že minulé neděle, za onoho tuhého zděšení všech c. k. úřadů zdejších po české západní dráze ujíždělo z Prahy přes 13.000 osob. Číslo to najde zajisté místa v historii.“ *Denní zpráv, Národní Listy*, 181/6, 4. 7. 1866, s. 3.

²⁷ Z bojiště severního, *Národní Listy*, 179/6, 2. 7. 1866, s. 1.

městě panovala nervozita, rozmáhala se „špionomanie“ – typická ovšem i pro mnoho jiných válek, v blízké době zachvátila například Paříž za prusko-francouzské války.²⁸

Všichni, pražané, městská rada i novináři, věděli, že Prusové ku Praze dříve či později dorazí. Heslem Národních Listů bylo „ne bázeň, ale kázeň!“. Novináři vyzývali pražany, aby se tímto heslem řídili, neopouštěli své domovy, neuráželi Prusy a snažili se vyhnout konfliktům s nimi.²⁹ Až do příchodu okupantů se v novinách objevují různé naději povzbuzující články, Národní Listy se snažily přimět pražany věřit v rakouskou armádu a jejího vrchního velitele a ve schopnosti městské rady.

Městská rada jednala o příchodu Prusů na svých zasedáních. Dne 4. července bylo rozhodnuto, že na městské věže a Staroměstskou radnici budou vyvěšeny bílé prapory, aby se ukázalo pruským vojskům, že Praha nemá nepřátelské úmysly. Zároveň přišla řeč na uvítání Prusů – jestli jim má pan purkmistr vyjít vstříc a zda má jít sám, nebo s celou městskou radou. Toho dne se nerozhodlo, jednak bylo na řešení tohoto problému příliš brzy a jednak bylo lépe počkat, co si bude pruský velitel přát. Následně 6. července bylo rozhodnuto, že pokud bude dostatek času, vyjde se Prusům vstříc v černém obleku.³⁰

Příchod nepřítele ku Praze měl být obyvatelstvu oznámen uveřejněním výše zmíněné vyhlášky a vyvěšením bílých praporů.³¹

Praha se připravovala na přijetí raněných z bojišť, zařizovaly se špitály a organizovala se doprava, pořádala se sbírka na zdravotnický materiál. Běžného života se dotkla opatření ohledně pouličních svítilen, které nyní měly zůstat rozsvícené až do dvou hodin ráno, a prodeje prskavek.³²

Městská rada od začátku července až do konce okupace vedla čilou korespondenci především s Vídní, kam posílala zejména stížnosti. První z nich se týkala vystěhování úřadů a institucí, které poškodilo především obchod a řemeslníky. Poslední schůze před příchodem okupantů se uskutečnila 6. července. Odchod četnictva z Prahy způsobil mimo jiné i to, že

²⁸ V hostinci U primasů se pustil jeden úředník od zemských desk do hovoru s dalšími hosty, které se pokoušel uklidňovat, protože si všiml jejich obav z budoucnosti. Když opouštěl hostinec – sám již značně nervózní z hostů, kteří jej začali u stolu obkličovat –, vrhli se na něj, roztrhali mu kabát a nechali jej jít až na přímluvu hostinského. Národní Listy incident hodnotí takto: „...třeba lze v poměrech nynějších jistou nedůvěřivost omluvit přece nelze nikterak ospravedlnit podobnou nerozumnou splašenost a hrubé zacházení s lidmi vzdělanými.“ Bylo by tedy žádoucí, kdyby byl tento incident poslední svého druhu. Denní zprávy, Národní Listy, 179/6, 2. 7. 1866, s. 2.

²⁹ Ne bázeň, ale kázeň! Národní Listy, 180/6, 3. 7. 1866, s. 1.

³⁰ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

³¹ Tamtéž.

³² „Ježto nezbední hoši často na ulicích kapsle, prskavky, žahy a jiné věci zápalné vypalují, děsí takto beztoho ulekané obyvatelstvo, vyzvat se mají prodavači takových věcí pod přísnou pokutou, aby jich nikomu neprodávali.“ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

vozy s prachem a střelivem, které měli právě četníci doprovázet, nebyly odvezeny, proto se i o tuto záležitost muselo postarat město. Místodržitel hrabě Lažanský také žádal, aby Praha převzala zásilku erární mouky a chleba z Kolína za „jistou náhradu“. Městská rada se ale usnesla, že tyto zásoby už pro erár nemají žádnou hodnotu, a proto budou odvezeny do městských skladů. Předem ale prohlásila, že žádnou náhradu za to platit nebude.³³

Po celou dobu války a okupace provázela město chudoba. Do Prahy proudili uprchlíci z jiných měst, nedostávalo se chleba a ani práce. Chudině tedy měl být chleba prodáván za poloviční cenu a počítalo se také s angažováním chudých a nezaměstnaných na veřejných stavbách.

S postupem pruské armády bylo postupně přerušováno poštovní i železniční spojení Prahy s východními i severními Čechami, stejně tak telegraf, a začaly váznout některé dodávky. Veškeré noviny tak například musely zmenšit počet listů kvůli nedostatku papíru.

³³ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

2. Reakce na Hradec Králové

Benedekův ústup k Labi nebyl v Praze ničím neznámým a novináři přinesli 4. července zprávu, že k rozhodné bitvě dojde každým okamžikem. Ne všichni patrně věřili, že polní zbrojmistr dokáže odčinit všechny dosavadní porážky, zvláště když hrozilo, že všechny tři pruské armády se proti němu spojí. Národní Listy přesto zdůrazňovaly, že nic není ztraceno a rakouská armáda je jistě na střet dobře připravena. Rakouskému vojsku se totiž Prusové v útoku na bodáky nemohou rovnat. Bližších informací o pohybech vojsk se čtenář prozatím nedočkal, protože „šetřili jsme a šetříme mile rádi záповědi, abychom v novinách nic nepsali o ruchu a pohybech vojska rakouského; tudíž ačkoliv rozmanité máme zprávy bezpečné, nezmíníme se v tomto rozjímání ani slovem o postavení vojska našeho, které snad již v tomto okamžiku svádí boj rozhodný.“³⁴

Zprávy o porážce rakouského vojska u Hradce Králové se k pražanům dostaly ještě odpoledne 4. července, a to v mimořádné příloze Národních Listů. V ní je otištěn strohý telegram oznamující, že boj byl rakouským zbraním příznivý do 2. hodiny odpolední, pak začal nepřítel Benedekovu armádu zatlačovat. Národní Listy jej stručně komentují jako trpce ztracené naděje na záchranu Prahy.

Václav Bělský v této příloze Národních Listů připomíná, že úřady opustily Prahu a o bezpečnost města se musejí zastupitelé a obyvatelé postarat vlastními silami, velení městské policie tedy převzali městští úředníci. Chválí pražany „obyvatelstvo Pražské dávalo každého času na sobě odkazy, že mu pořádek zákonní na srdci leží...“ a doufá, že v nastávající těžké době budou všichni tím více ukázněni, budou poslouchat městské bezpečnostní sbory a případně jim budou ve všem nápomocni.³⁵

Novináři sami nevěděli ještě nic konkrétního, mohli se ve svém výkladu opřít pouze o nejasnou formulaci telegramu, přesto okamžitě zaujali negativní stanovisko. „S velikým napnutím čekalo město naše na výsledek včerejšího boje. Každý oddával se naději, že se podaří vojsku rakouskému... porazit konečně stále postupující vojska nepřátelská, osvobodit konečně vlast naši a zachránit hlavní město před obsazením vojskem pruským. Položený zde úřední telegram trpce nám odjímá těchto nadějí...“³⁶

Pokud tedy novináři, kteří ještě téhož dne ráno tvrdili, že je nezbytné věřit ve schopnosti rakouské armády a jejího velitele, nyní prohlašovali, že je konec nadějí, nemohlo

³⁴ Rozhodný boj teprv nastává, Národní Listy, 181/6, 4. 7. 1866, s. 1.

³⁵ Mimořádná příloha k „Nár. Listům“ č. 181/6, 4. 7. 1866.

³⁶ Tamtéž.

být ani obyvatelstvo příliš optimistické – zvláště pokud samo nevědělo nic více, než co mu právě novináři sdělili.

Podle názoru novinářů Praha mohla být ještě nějaký čas od okupace ušetřena, protože dle dostupných informací se pruská armáda hrnula za poraženou rakouskou, tedy směrem na Vídeň. Urychlené uzavření příměří by pak město hrozby okupace zbavilo docela. Císař a vláda ale nejprve zprávám nevěřili nebo měli jen nepřesné informace, a i poté se ještě nějaký čas uzavření příměří bránili.

Z vojenského hlediska by pak pro Prusy bylo nerozumné – i když se skutečně zaměřili na pronásledování rakouské armády a pochod na Vídeň – nechat Prahu neobsazenu. Město bylo důležité kvůli ubytovacím a zásobovacím kapacitám, telegrafu, železnici i jako symbol porážky Rakouska.

Telegramy o pochodu Prusů na hlavní město Českého království dorazily do Prahy ale již 5. července večer. Následujícího dne se tedy město muselo definitivně připravit na příchod okupantů. Správce c. k. místodržitelství v Čechách Antonín hrabě Lažanský přerušil svou úřední činnost a odjel vlakem do Plzně, ochranu Prahy svěřil do rukou Božích.³⁷ Fungovat přestal i telegrafní úřad, z rozkazu místodržitelství byly páleny mosty nejprve na Severní dráze, vagony a lokomotivy byly zatím odvezeny po Západní dráze směrem k Plzni. Posledním vlakem po této dráze odjel právě hrabě Lažanský, nato byl rozebrán most u Mokropes a i tato dráha přestala fungovat.

Pražané zatím očekávali příchod Prusů, mnoho zvědavců je vyhlíželo z věží i městských bran od rána 6. července, protože dostupné zdroje tvrdily, že Prusové postupují velmi rychle a již se pohybují v nejbližším okolí Prahy. Jinak panoval ve městě klid, obyvatelé si dny paniky odbyli již před časem a nyní projevovali pouze zvědavost.³⁸

Na Staroměstské radnici byl vyvěšen bílý prapor, nemocnice, blázinec a věznice jako neutrální budovy byly označeny bílým praporem s černým křížem. Bílé pásy měl i dozor ve vězení a osoby zabývající se zdravotnickou činností ve špitálech.³⁹

Touto činností se ovšem inspirovali i ostatní obyvatelé Prahy a novinářům připadl úkol vysvětlit, co takové vyvěšování bílých praporů vlastně znamená. „...vystrčil též podplukovník a velitel městských ostrostřelců pan Karel Steffek ohromný bílý prapor na domě svém, načež

³⁷ V listu, který místodržitel zanechal pražanům, stojí: „...nastal pro mne okamžik největšího zapření sebe sama, an v obvyklé povinné věrnosti a oddanosti ve vyšší moc ze středu obyvatelstva Pražského se ubírám, jemu srdečné díky za všechny důkazy důvěry vzdávaje. Vládne spravedlivý Bůh, nechť On Vás ochraňuje, moji drazí spoluobčané, brzy jistě se s ochranou Nejvyššího pokoj a mír opět navrátí.“ Denní zprávy, Národní Lity, 184/6, 7. 7. 1866, s. 2.

³⁸ Denní zprávy, Národní Listy, 184/6, 7. 7. 1866, s. 2.

³⁹ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

brzy objevovaly se podobné prapory na mnohých domech v ostatních ulicích a po náměstích. – Vystřikováním toto privátních praporů jest nejen zbytečné ale i nedůstojné. Což měšťané zdejší vedli válku s pruským vojskem? Což oni prohráli bitvu, že nyní opřekot kapitulují? Vztyčí-li zastupitelstvo pražské na radnici bílý prapor, mluví tím za celou Prahu, i netřeba naprosto, aby někdo ještě činil soukromé demonstrace, které jsou právě tak jalové jako nehodné uvědomělého měšťanstva.“⁴⁰ Jednalo se především o Vodičkovu ulici a horní část Václavského náměstí. Prapory pak k večeru opět zmizely.

Na nárožích bylo také vylepeno prohlášení sepsané městskými radními, které musely v mimořádných přílohách z úředního rozkazu otisknout také všechny noviny. Prohlášení „Pražané!“⁴¹ připomínalo, že záleží jen na samotných pražanech a jejich chování, zavdají-li příčinu k trestům z pruské strany – služebnictvo nemělo mnoho vycházet, aby nezavinilo nějaké spory lehkomyšlným chováním, všichni měli svědomitě plnit své povinnosti, aby mohli s čistým svědomím vložit osud města do rukou vzdělaného národa, kterým Prusové jsou.

Zemský výbor ve městě zůstal a prohlásil, že jednotlivá oddělení budou pokračovat ve své činnosti – vyjma společných zasedání.⁴²

⁴⁰ Denní zprávy, Národní Listy, 184/6, 7. 7. 1866, s. 2.

⁴¹ Český tisk zveřejnil českou verzi, po městě byla vylepena i v německém překladu „Bewohner Prags!“

⁴² Denní zprávy, Národní Listy, 186/6, 9. 7. 1866, s. 2.

3. Okupační vojsko a s ním spojené problémy

Podplukovník Karl von Ranisch, jenž velel okupačním silám tvořeným jednotkami gardové divize Landwehru (velitelem divize byl generálmajor Justus Rosenberg-Gruszczynski), si zavolal purkmistra Bělského do Chval 7. července večer, aby spolu prodiskutovali obsazení města. Purkmistra provázela pražský arcibiskup, radní Fürst a Hainz a představený městského ubytovacího úřadu Karásek. Vstup pruského vojska do města byl určen na následující den v deset hodin dopoledne.⁴³

Na návrat městské reprezentace z Chval čekalo mnoho pražanů večer před radnicí. Dočkali se ve čtvrt na deset večer, purkmistr Bělský jim sdělil několik kusých informací o ubytování vojska a o nedotknutelnosti majetku, následně se odebral na schůzi městské rady.

Asi o půl jedenácté dopoledne 8. července vstoupili do města první prusí vojáci, do půl dvanácté pak již byli všichni ubytováni. Prusové pak trávili mnoho času procházkami po městě, zbraně přitom ale neodkládali – a pověstná jehlovka prý pražany velice zajímala.⁴⁴

Okupační správa se zavázala vyslyšet všechny stížnosti, slíbila udržovat mezi vojskem přísnou kázeň a veškerá svá nařízení vydávat v obou zemských jazycích. Obnovení pošty a železnice mělo záležet jen na práci a ochotě c. k. úřadů a městského zastupitelstva. Svoboda tisku neměla být nijak omezena, pokud se novináři nějak nedotkli cti Pruska.⁴⁵

Následujícího dne způsobila pozdvižení zpráva, že bylo uzavřeno příměří, a to na šest týdnů. Dorazila telegramem z Vídně⁴⁶, ale jednalo se pouze o planý poplach; všechny rakouské pokusy domluvit s Prusí alespoň klid zbraní selhaly. Praha se ale o všech událostech dozvídala s velkým zpožděním kvůli přerušenému telegrafnímu spojení.

Následovalo prohledání erárních skladů, budov c. k. místodržitelství, zemské hlavní pokladny, státní účtárny a finančních úřadů Prusí. Z rozkazu velitelství byl prohledán také klášter minoritů, kde byly uloženy zásoby pomocného výboru pražského. Tyto zásoby zůstaly nedotčeny, naproti klášteru ale byla postavena pruská stráž.

Pruský velitel, pokud chtěl uveřejnit nějakou vyhlášku, nezasahoval sám, ale žádal purkmistra, aby ji nechal obecním nákladem rozmnožit a připevnit na nároží, stejně tak aby ji nechal uveřejnit v tisku. Nebyla to tedy přímo pruská moc, která rozkazovala novinám vyhlášky otiskovat, ale nařízení městské rady. Všechny vyhlášky městské rady byly

⁴³ Mimořádná příloha k „Nár. Listům“ č. 184/6, 7. 7. 1866, s. 2.

⁴⁴ Denní zprávy, Národní Listy, 186/6, 9. 7. 1866, s. 2.

⁴⁵ Denní zprávy, Národní Listy, 185/6, 8. 7. 1866, s. 2.

⁴⁶ Zvláštní telegramy Nár. Listů, Národní Listy, 186/6, 9. 7. 1866, s. 1.

v novinách otiskovány, ve druhé polovině července pak začalo redakcím vyhlášky k otištění zasílat i samo pruské velitelství.

Purkmistr ovšem nechtěl nést všechnu zodpovědnost. Hned u první takové pruské žádosti požádal přímo o písemný rozkaz, aby on a městská rada, která se rozhodla stát pevně za purkmistrem a nesvalovat zodpovědnost na něj, nemohli být hnáni k zodpovědnosti. Dále bylo rozhodnuto, že kdyby písemné nařízení neobdrželi, stejně se musejí poddat nátlaku a tisku vydání vyhlášky nařídit.⁴⁷

Vyhláška, o níž se toho dne, 10. července, jednalo, byla „Obyvatelé slavného království Českého!“⁴⁸ Jedná se o kontroverzní text, opatrnost městského zastupitelstva tedy byla jistě na místě.

Přístup k Pražskému hradu, kde okupační správa sídlila, po Nových zámeckých schodech byl hlídán pruskými vojáky a stála tam dvě děla, krátce byl průchod tudy pražanům zakázán, většinu času byl ale i přes toto bezpečnostní opatření povolen.⁴⁹

Pražané museli Prusům vydat veškeré zbraně, poboční zbraně si mohli ponechat jen příslušníci městské stráže a soudní úředníci, důstojníci na penzi a stráže ve věznicích.⁵⁰ Dne 14. července pak vešlo ve známost, že po mnohých žádostech budou poboční zbraně navraceny úředníkům a občanům, kteří si jejich držení vymohli zvláštním povolením.⁵¹ C. k. důstojníkům, kteří měli službu ve vojenských nemocnicích, byla poboční zbraň vrácena, pokud se zavázali, že v této válce už nebudou bojovat proti Prusku.

Kvůli tomuto opatření žádala Obchodní komora pražská, aby puškařům a mečířům, kteří museli všechny zbraně, jež měli na skladech, taktéž odevzdat, byly tyto zbraně opět navraceny s ohledem na jejich podnikání.⁵²

Když původní posádka, která byla ve městě od 8. července, opouštěla 17. července Prahu, odnesla si pryč některé cennější kusy. Klíče od zbrojnice pak byly předány městskému strážci.

Ranění rakouští vojáci i vojáci, kteří se o ně starali, byli Prusy považováni za válečné zajatce, a tedy museli odložit jak poboční zbraně, tak všechny odznaky vojenských hodností. Lehčeji ranění Rakušané museli místo v nemocnicích uvolnit pruským raněným, 12. července bylo na pět set z nich vedeno pražskými ulicemi z nemocnice u sv. Ignáce do kasáren u Nové

⁴⁷ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁴⁸ Znění viz např. Otto Urban, Vzpomínka na Hradec Králové, Praha: Panorama 1986, s. 288 - 289.

⁴⁹ Denní zprávy, Národní Listy, 188/6, 11. 7. 1866, s. 2

⁵⁰ Vyhláška, Národní Listy, 187/6, 10. 7. 1866, s. 2, Denní zprávy, Národní Listy, 188/6, 11. 7. 1866, s. 2, Denní zprávy, Národní Listy, 189/6, 12. 7. 1866, s. 2.

⁵¹ Denní zprávy, Národní Listy, 191/6, 14. 7. 1866, s. 2.

⁵² Denní zprávy, Národní Listy, 193/6, 16. 7. 1866, s. 1.

brány, ještě téhož dne na jejich místo přišli z kasáren těžce ranění.⁵³ Pruské velitelství také vyzývalo všechny obyvatele okolních obcí, aby udali ukrývající se rakouské vojáky.⁵⁴

Pomocný výbor pražský k ošetřování raněných vojínů se zatím staral i o pražské okolí, a pokud bylo potřeba, dopravoval zdravotnický materiál, získaný především ze sbírek mezi pražany, i do jiných obcí (například Nový Jičín). Dobročinných akcí se účastnily i dámy z Amerického klubu. Přinášely čisté prádlo, psaly listy příbuzným raněných vojáků a povídaly si s osamělými.⁵⁵

Lidumilnost obyvatelstva se projevila jak v dodávání zdravotnického materiálu, tak v donášení jídla raněným. To ale musel vrchní dozorce vojenských nemocnic dne 18. července zakázat, neboť obyvatelstvo „nezřídka podělovalo raněné vojíny potravou, která se s povahou nemoci jejich nesnášela, tak že následkem toho, ovšem proti vůli dárcův, ovšem stav nemocných se zhoršil.“⁵⁶ To vše se dělo bez vědomí ošetřovatelů, kteří sami prý vojáky stravovali tak, jak se patří.

Dne 10. července nastal v Praze falešný poplach, roznesla se zpráva, že Prusové budou k vojsku odvádět mladé muže, a proto všichni takoví kvapně opustili město. Pověst vznikla patrně na základě toho, že pruské vojsko shánělo zejména v Sasku lidi na opravu poškozených železničních tratí.⁵⁷

Pruské velitelství také slibovalo, že všichni vojáci, kteří se nebudou chovat slušně, budou postaveni před vojenský soud. Totéž ale mělo platit i pro civilisty, kteří by byli přistiženi při svévolném poškozování nově zřízených tratí a telegrafních linek.⁵⁸

Všichni majitelé povozů a potahů pak byli povinni se s nimi dostavit každé ráno o půl šesté na Staroměstské náměstí, aby byli k dispozici k povozním službám. Pokud by tak neučinili, byla městská rada ochotna sáhnout ke všem dostupným donucovacím prostředkům, protože bez povozů nebylo možno dostát pruským požadavkům na zásobování.⁵⁹

Od 10. července od dvou hodin odpoledne byla uzavřena pražská hlavní pošta, všechny nevypravené zásilky a tiskoviny převzal pražský purkmistr. Ke znovuotevření došlo 12. července – ovšem jako pruské královské pošty. Z železničního spojení byla Prusy opravena jako první dráha do Pardubic, první lokomotiva po ní přijela 11. července a

⁵³ Denní zprávy, Národní Listy, 190/6, 13. 7. 1866, s. 2.

⁵⁴ Denní zprávy, Národní Listy, 191/6, 14. 7. 1866, s. 2.

⁵⁵ Denní zprávy, Národní Listy, 190/6, 13. 7. 1866, s. 2.

⁵⁶ Denní zprávy, Národní listy, 195/6, 18. 7. 1866, s. 3.

⁵⁷ Denní zprávy, Národní Listy, 188/6, 11. 7. 1866, s. 2.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Denní zprávy, Národní Listy, 187/6, 10. 7. 1866, s. 2.

předpokládalo se, že po ní budou nejprve přijíždět do Prahy ranění z východočeských bojišť.⁶⁰ Mnoho dělníků bylo také zaměstnáno opravami Západní dráhy na Smíchovském nádraží. Jak poštovní tak vlakové a telegrafní spojení bylo postupně obnovováno, jeho provoz se ovšem řídil pruskými pravidly. Zpočátku také poněkud vázl dovoz uhlí do Prahy, velitelé pevnostních posádek museli být o propuštění transportů nejprve zvláště žádáni. To působilo potíže nejen vlakům, ale také oběma pražským plynárnám.

Jako další byl na řadě vlak do Brna, jednalo se o otevření dalšího úseku Severní dráhy, jak bylo oznámeno v novinách 18. července. Současně byla Prusy zprovozněna poštovní služba doručující zásilky do severních Čech. Strojvedoucí („řidiči lokomotiv“) byli královskou pruskou výkonnou komisí hledáni přes inzeráty v novinách. Všichni c. k. železniční úředníci byli vyzváni, aby setrvali v úřadech při své práci. Každému byl rozkaz doručen a každý jej musel osobně podepsat. Výkon služby měl být přísně hlídán, ale úředníkům bylo přislíbeno služné v původní výši, pokud budou pracovat pod pruskou správou.

Dne 11. července vyšlo poslední číslo německy psaných novin Politik. Důvodem zastavení jejich činnosti bylo, že v příloze bez pruského svolení otiskly císařský manifest loajální k Rakousku. Národní Listy otiskly manifest rovněž, ale mohly prokázat, že vše řádně ohlásily, neprodané výtisky ovšem byly hned 12. července zabaveny a bylo zakázáno tento manifest otiskovat kdykoliv v budoucnosti. Ani zastavení Politik netrvalo dlouho, Prusové se nakonec spokojili se zabavením dotyčné přílohy a od uzavření Skrejšovské tiskárny upustili, Politik vyšly ještě 12. července odpoledne.⁶¹

Zákaz uveřejňování dotyčného manifestu ale nepřímou zastavil úřední německy psané noviny Prager Zeitung. Redakce prohlásila, že za takových okolností nemůže dostát svým povinností, totiž vyjadřování oddanosti panovníkovi, a rozhodla se vydávání prozatím zastavit.⁶²

Královský pruský auditoriát také prohlásil, že česky psané časopisy nebudou moci dále vycházet, pokud pruské velitelství nedostane k dispozici osobně odpovědného tlumočnicka. „...byl panem purkmistrem doktorem Bělským pro to místo navržen a potvrzen spisovatel p. Jos. Barák, který se v tuto úlohu také již uvázal.“⁶³ Pruské velitelství dne 22. července doručilo redakcím rozkaz, aby vedle povinného českého výtisku předkládaly Prusům

⁶⁰ Denní zprávy, Národní Listy, 189/6, 12. 7. 1866, s. 2.

⁶¹ Denní zprávy, Národní Listy, 190/6, 13. 7. 1866, s. 2.

⁶² Denní zprávy, Národní Listy, 191/6, 14. 7. 1866, s. 2.

⁶³ Denní zprávy, Národní Listy, 198/6, 21. 7. 1866, s. 2.

i německý překlad. Národní Listy se proti tomu ostře ohradily a chtěly se pokusit přesvědčit okupační správu o nesmyslnosti tohoto nařízení.

Purkmistr Bělský několik dní vyjednával s pruským velitelstvem o garancích pro pražské peněžní ústavy, aby se mohly vrátit do města bez obav o svůj majetek. „Velitel městský prohlásil, že ochoten jest, takovou záruku vydat ve způsobě veřejné vyhlášky, v níž ústavy tyto k navrácení vyzve a jim úplnou bezpečnost jich správy a majetku zaručí, jen aby mu vyhláška taková od p. purkmistra, kterýž lépe zná poměry města, předložena byla, načež ji bez meškání schválí.“⁶⁴ Vyhláška byla uveřejněna v Národních Listech dne 19. července. Peněžní ústavy, řemeslníci i úředníci průmyslových závodů jsou vyzýváni k návratu do města, pruská správa jim chce poskytnout veškerou zákonnou ochranu a přeje si, aby vše v zemi začalo opět fungovat tak, jak má.

Okupace neovlivnila nijak výrazně život univerzity, volby rektora proběhly bez jakýchkoliv komplikací a průběh i výsledky byly pravidelně uveřejňovány v novinách.⁶⁵

Dne 15. července se v Národních Listech objevuje zpráva, že „jak z mnohých stran slyšeti jest, bude se zde některou noc troubit, bubnovat a střílet na poplach, aby se nabylo přesvědčení, že vojsko pruské v každém okamžení je pohotově. Nemáme jistotu, že se to stane, na každý způsob ale je to možno, pročež obecnstvo na to upozorňujeme... aby pak všeobecným leknutím a postrachem nepovstal snad neblahý zmatek, jenž by k velkým nehodám mohl zavdat příčinu.“⁶⁶

V pruské správě nastala během července výrazná změna. Městské radě bylo 17. července oznámeno, že na místo plukovníka Ranische je jmenován plukovník Genée, a do Prahy měl záhy zavítat guvernér pro Království české, generál pěchoty Vogel von Falkenstein.⁶⁷ Plukovník Genée se ve městě ale dlouho nezdržel, již za dva dny jej nahradil Wittenhorst-Sonsfeld. Správa se poněkud stabilizovala až s příchodem generálporučíka Ericha, guvernérova náměstka. Civilním komisařem při královské pruské vládě byl jmenován

⁶⁴ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁶⁵ Denní zprávy, Národní Listy 191/6, 14. 7. 1866, s. 2.

⁶⁶ Denní zprávy, Národní Listy, 192/6, 15. 7. 1866, s. 2.

⁶⁷ „Uvádí se tímto vůbec ve známost, že J. V. král pruský ráčil jmenovat Jeho Exc. gen. Vogla z Falkensteinu nejvyšším vladařem zemským království českého. I očekává správa zemská, že političtí a správní úřady setrvají v úřadě a pokud se týče, že se na svá místa navrátí, jinak by se zastupitelstvem městským a s představenstvy okresními jakožto se zřízenci zákonnými bezprostředně řízení se dělo. Zároveň se očekává, že jeden každý bezvýminečně poslušný bude nařízení královské pruské vlády a zřízenců od ní uznaných aneb ustanovených. Každé provinění proti tomu buď si činem nebo opomenutím potrestáno bude bez ohledu co nejpřísněji. Dáno v Praze na Hradčanech dne 16. července 1866. Král. pruská nejvyšší vláda zemská království českého.“ Vyhláška. Národní Listy, Praha 1866, č. 194, s. 2. Národní Listy pro informaci pražanů udávají, že „je již stařec 70letý a požívá mezi pruským vojskem pověst udatného i obratného generála...“ Připomínají, že se účastnil již Napoleonských válek, za nynější války tažení do Hannoverska a vypočítávají jeho řady. Denní zprávy, Národní Listy, 196/6, 19. 7. 1866, s. 2.

vojenský intendant pan Barretzki. Počty vojska ubytovaného ve městě se snížily, přestože přišla nová posádka, opět zeměbrana.

Do vztahu pražanů a okupantů výrazně zasáhl incident z královéhradeckého bojiště, kdy rolníci a pacholci stříleli na pruské vojáky. Při té příležitosti byla 18. července v novinách otištěna vyhláška, že kdokoliv bude přistižen při střílení na Prusy, bude potrestán na hrdle, a za každého raněného nebo zabitého pruského vojáka bude vypálen nejbližší statek. Pokud se bude na některém místě střílet a nebude možné vypátrat přesného viníka, bude celá osada za čin zodpovědná a podle okolností rovněž vypálena. Obyvatelstvo bylo vyzýváno, aby neupouštělo od svého dosavadního slušného chování.⁶⁸

3.1 Ubytování vojska

O způsobu ubytování pruského vojska bylo rozhodnuto ještě v noci ze 7. na 8. července. Gardová zeměbranecká divize čítala podle informací Národních Listů 8 000 mužů s 200 důstojníky, několik stovek koní, dělostřelectvo a zdravotnický personál.⁶⁹

Důstojníci byli ubytováni v měšťanských domech na Malé Straně, mužstvo obývalo jak kasárenské budovy, tak gymnázia, církevní semináře, Klementinum a budovy patřící piaristům. O řádný průběh celé ubytovací akce se měli postarat městští radní, ke každé budově byl přidělen jeden z nich.⁷⁰ Každá z budov pak měla určeného jednoho až pět inspektorů, kteří ji měli nadále kontrolovat. Další inspektoři byli pověřeni dohledem nad sklady (například chleba v Lobkovickém paláci nebo sena ve Valdštejnské jízdárně) a Invalidovnou. Každému inspektorovi byli k ruce dva další zaměstnanci, kteří mu měli být pokud možno nápomocni, a hned následujícího dne byly počty inspektorů zdvojnásobeny, ti nejvytíženější pak za odvedenou práci dostali příplatky.⁷¹

S velitelem divize se purkmistr dohodl, že ubytování jednotlivých jednotek zůstane stabilní. Tato a další rozhodnutí „městské válečné rady“ byla pak dána ve všeobecnou známost.

Aby ubytování a zaopatřování vojska probíhalo vždy jednotně, byla sestavena speciální ubytovací komise ze dvou městských a dvou magistrátních radních, oficiála a

⁶⁸ Denní zprávy, Národní Listy, 195/6, 18. 7. 1866, s. 3.

⁶⁹ Dva pěší zeměbranecké pluky, dva granátnické zeměbranecké pluky – všechny se skládaly ze 2 praporů o cca 1000 mužích (většinou méně), divizní jezdeckvo (v tomto případě husaři) o 300 - 400 mužích a několik set zdravotníků a dělostřelců. Lze říci, že Praha měla na posádku štěstí. Zeměbranu tvořili většinou starší muži, kteří již sami měli rodiny, je tedy možné, že byli klidnější a ohleduplnější než standardní pěchota.

⁷⁰ V protokolech městské rady je vše pečlivě rozepsáno a je odškrtnut každý splněný úkol.

⁷¹ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

hospodářského správce. Tato komise společně s panem purkmistrem byla oprávněná uzavírat veškeré smlouvy o dodávkách.⁷²

Kapacita kasáren se ale již záhy ukázala nedostatečnou, nebo se tam některým vojákům prý zkrátka nelíbilo a začali vyžadovat jiný způsob ubytování, a tak vojáci začali být ubytováni i v soukromých domech. K 10. červenci bylo takto ubytováno na 3000 mužů.

V novinách se pak objevuje inzerát, že se hledají hospodští, kteří by se o stravování vojáků starali. Například v kasárnách u sv. Josefa vyvážela polní kuchyně, která byla původně zřízena na pražském nádraží pro rakouské vojsko, a její provoz byl nyní svěřen kavárníku Süssovi. Vojáci si do kasáren jídlo nenosili sami, donášeli je civilní sluhové.⁷³ Další inzeráty hledají například pekařské tovaryše, kteří by chtěli pracovat ve vojenských pekárnách.

Byly přesně stanoveny dopolední a odpolední hodiny, ve kterých byla pražská plovárna vyhrazena pruským vojákům, ve zbývajícím čase byla otevřena veřejnosti. Důstojníci na ni ovšem měli přístup neomezený.⁷⁴

Dne 17. července vzhledem k tomu, že mělo dojít jak ke změně na nejvyšších místech okupační správy, tak v posádce, bylo městskou radou rozhodnuto, že je třeba co nejdůkladněji vyčistit kasárna, aby se v nich mohlo ubytovat nové vojsko. Zaopatřovací komise tedy vyzvala všechny velitele kasáren, aby se o úklid postarali.⁷⁵

Bez ohledu na funkci speciální komise, která měla dohlížet na pevně stanovený systém ubytování vojska, se některé jednotky, které městem zpravidla jen procházely, ubytovávaly svévolně. Jednotka, která přišla do Prahy 18. července a měla se ubytovat na Vinohradech, se svévolně rozložila po domech na Václavském náměstí a zabavovala povozníkům na ulici koně. Jediné, co mohla městská rada udělat, bylo stěžovat si na pruském velitelství. S tím, jak se střídaly osoby odpovědné za vojenskou správu, ale nebylo snadné dostat odpověď. Purkmistrovi bylo nakonec přislíbeno důkladné vyšetření případu a pokárání viníků.⁷⁶

Dne 20. července měl purkmistr možnost mluvit s náměstkem guvernéra, generálporučíkem Erichem. I jemu se zmínil o svévolném ubytování Prusů. Náměstek slíbil, že se obrátí na generálporučíka Gustava von Mülbe, aby celou věc prošetřil a zodpovědného hejtmana patřičně potrestal. Dále sdělil, že do Prahy přijede několik tisíc raněných, pro něž

⁷² Tamtéž.

⁷³ Denní zprávy, Národní Listy, 189/6, 11. 7. 1866, s. 2.

⁷⁴ Denní zprávy, Národní Listy, 191/6, 13. 7. 1866, s. 2.

⁷⁵ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁷⁶ Tamtéž.

bude třeba zajistit dostatek místa ve špitálech. Přitom přislíbil, že pokud obec tomuto přání vyhoví, i on jí v některých věcech ulehčí.⁷⁷

Stížnosti na ubytování vojska v soukromých domech namísto v kasárnách nicméně pokračovaly. Kasárna ale také musela začít sloužit jako špitály. Dne 23. července „pan purkmistr zahájil schůzi sdělením, že obci především uloženo, aby se starala o dostatečné špitály pro raněné a nemocné. K tomu se hodí především kasárna Ferdinandova v Karlíně na 1 500 mužů a kasárna v Slepé bráně na 200; upravit se musí ovšem k tomu konci nákladem obecním.“⁷⁸

3.2 Rekvizice

Pruské velení slíbilo, že všechen soukromý i obecní majetek zůstane nedotčen, město se ale musí postarat o úplné zaopatření vojska. Generálmajor Justus Rosenberg- Gruszczynski dále přiznal, že Praha nemůže plnit veškeré požadavky, které by měla nést celá země, jenže Prusové v tomto ohledu nemohli mnoho zařídit a c. k. úřady, které by mohly nějakým způsobem pomoci, opustily město – v prohlášení vydaném velitelstvím 7. července jsou vyzývány k návratu⁷⁹. Dovoz potravin do města měl zůstat neomezený.

Pro každého vojáka bylo nejprve každý den požadováno ráno půl lotu černé kávy a houska, k obědu polévka, půl libry masa a příkrm, večer maso a sklenice piva.⁸⁰

Obec měla být zodpovědná za rekvizice a zaopatření vojska, purkmistr ale před pruskými veliteli prohlásil, že za mnoho dodávek je zodpovědný celý venkov a tedy by to měla být i jeho povinnost. Městská rada také rozhodla, že o dodávky z venkova se starat nebude. Rekvizice měly být kryté i z erárních skladů, od nichž pruské velení obdrželo hlavní klíče.⁸¹

Kvůli obchodu a kontaktu mezi pražany a Prusy bylo také ujednáno, že je třeba pevně stanovit kurs mezi rakouskými a pruskými penězi, což byla starost pruského velení. Směnný kurs pak měl být dán ve všeobecnou známost.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Protokoly schůzi rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁷⁹ „...Ač hlavní město a země koruny české starat se musí o zaopatření král. pruských vojáků válečných potřebnou potravou, neublíží se přece nijak svobodě osobní a majetku soukromému. Úřady jakož i obyvatelé, kteříž město opustili, vyzývají se tímto k opětnému navracení se do města, aby k vůli řádnému plnění kladených požadavků válečných nebylo zapotřebí přikročit k nim prostředky donucovacími. Živnostem a obchodům kladeny nebudou nijaké překážky. Ukládá se však majetníkům živností takových, aby krámů a skladišť svých neuzavírali. Zdali pošta a dráhy opět nastoupit budou moci činností svou, záviset bude pouze na c. k. rakouských úřadech a městském zastupitelstvu.“ Rosenberg- Gruszczynski, Vyhláška, denní zprávy, Národní Listy 185/6, 8. 7. 1866, s. 2.

⁸⁰ Denní zprávy, Národní Listy, 185/6, 8. 7. 1866, s. 2.

⁸¹ Protokoly schůzi rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

Záhy, 10. července, byl na zkoušku povolen také vývoz potravin z Prahy. Toto povolení mělo být ihned zrušeno, kdyby se vývoz stal neúnosně vysokým. Vývozce musel mít zvláštní certifikát vydaný pruským velitelstvím.⁸²

Městská samospráva si uvědomovala, že tuto zátěž město dlouho neuneso. Vzhledem k tomu, že c. k. úřady opustily město a v Čechách z velké části ovládaných Prusy stěží mohly mít nějakou moc, požádal pan purkmistr generálmajora Rosenberg-Gruszczynského, zda může poslat zprávu císaři do Vídně, aby mu neutěšený stav města vylíčil a pokusil se získat nějakou pomoc. Pruský velitel svolil – bylo to ostatně jeho vojsko, které bylo nutno živit. Se zprávou se do Vídně vypravil městský rada Bohumil Bondy a vlastního posla vyslal také pražský arcibiskup.⁸³

První reakce úřadů se purkmistr dočkal 18. července. Hrabě Lažanský tlumočil v dopise přání císaře, aby se do okupovaného města alespoň částečně navrátil, samozřejmě po dohodě s Prusy, zastupitelský úřad. Byl také určen dvorní rada Hleminger, který se měl postarat o rozdělení rekvizic mezi obsazené části Čech. Na Václavu Bělském zůstalo vše potřebné vyjednat s pruským guvernérem. Dohody bylo nakonec dosaženo s náměstkem guvernéra generálporučíkem Erichem.⁸⁴

Nevyřešilo se ale nic, pražané se z Vídně nedočkali ani odpovědi, tím méně pomoci. Dne 17. července „v příčině ukládání rekvizic jednal p. purkmistr opětně s intendantem Bareckim, předstíraje mu nanovo důrazně, že Praha není s to vyhovět tak velkým požadavkům a dodávat potřeby za celou zemi; intendant však žádal, aby setrvala obec jen ještě krátký čas, slibuje, že ulevit bude lze městu, jakmile nastoupí činnost svou správce země p. z Falkenšteinů. V okamžení tom je velitelstvo městské bez peněz, aby sobě některé potřeby samo objednávat mohlo; žádá protož na obci, aby mu půjčila 10000 tolarů na 8 dní, že na ně dá od sebe řádný dlužní úpis.“⁸⁵ Po poradě bylo usneseno, že purkmistr má ty peníze způsobem, který sám uzná za nejvhodnější, opatřit.

Dne 10. července bylo vyhláškou purkmistra uveřejněno, co všechno Prusové vyžadují. Každému muži na den příslušela 1 libra masa nebo půl libry špeku, 3 libry brambor nebo půl libry luštěnin nebo pětina libry rýže nebo čtvrt libry krup anebo přiměřený poměr zelí, knedlíků, nebo sušeného ovoce, tak aby se dotyčný muž najedl. Dále 2 libry chleba, holba piva, 1 lot kávy, jeden a půl lotu soli, 3 loty tabáku. Důstojníkovi náležela snídaně, oběd

⁸² Tamtéž.

⁸³ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

a večere, kromě toho láhev vína a 6 doutníků. Kůň měl nárok na 11 a půl libry ovsu, 5 liber sena a 8 liber slámy.⁸⁶ Píce měla být brána z vojenských a nikoliv soukromých zásob.

Vzhledem k obecnému nedostatku ve městě přistoupila obec k vydávání píce a slámy ze svých zásob osobám, v jejichž domech byli pruští koně ustájeni, zvláště hostinským, u nichž bývalo zvířat nejvíc. Bohužel i šlechtici a bohatí lidé, kteří museli koně taktéž ustájit, začali na obec naléhat a požadovali její zásoby rovněž.⁸⁷

Kromě pravidelných dodávek Prusové občas potřebovali něco speciálního, třeba 12. července si řekli o 4 centy a 60 liber měděného drátu⁸⁸, což bezprostředně souviselo s opravami telegrafního spojení. Zabavována byla i látka na oděvy a zásoby vojenského šatstva.

Vojáci začali záhy rekvírovat na vlastní pěst, městská rada si na jejich chování stěžovala na pruském velitelství. Podle oficiálního vyjádření okupační správy se měly všechny rekvizice dít pouze z jejího pověření, účty za věci, které vojáci zabavili svévolně, proplácet odmítla.⁸⁹ Nedopatřením bylo také zabaveno několik vozů, které dovážely potraviny do Prahy. Pruské velitelství se za incident omluvilo, vozy vrátilo a vyzvalo, aby lidé nepřestávali zboží do města vozit.

Koně, kteří byli rekvírováni pro pruské důstojníky, byli majitelům zaplacení z obecních prostředků, u rekvizic se vždy nacházel odhadce tržní ceny. Pražané ale nebyli příliš ochotní koně prodávat, někdy bylo potřeba několik výzev.⁹⁰ V Praze se pak rozmohlo jakési koňské onemocnění, mnoho zvířat uhynulo, a Prusové vyměnili své nemocné koně za zdravé z obecního majetku. Kromě jezdeckých zvířat požadovali Prusové i tažné koně pro dělostřelectvo. Zvířata se předváděla v jízdárně Pražského Hradu. Někdy se ovšem sešlo mnoho zvířat, ale ne všechna splňovala nároky Prusů.

Zvyšující se nároky na počet koní vedl i k velmi nepopulárním praktikám. Stávalo se, že Prusové čekali u městských bran a venkovanům, kteří vezli potraviny na trh, odjímali potahy k přípřežím. Nejen, že přitom docházelo k výtržnostem, ale toto jednání odrazovalo

⁸⁶ Denní zprávy, Národní Listy, 188/6, 11. 7. 1866, s. 2.

⁸⁷ Denní zprávy, Národní Listy, 197/6, 20. 7. 1866, s. 2.

⁸⁸ Denní zprávy, Národní Listy, 190/6, 13. 7. 1866, s. 2.

⁸⁹ Denní zprávy, Národní Listy, 193/6, 16. 7. 1866, s. 1.

⁹⁰ Dne 17. července bylo rozhodnuto, že „aby dodán býti mohl velitelstvu pruskému potřebný počet koní, uzavřeno, aby od nynějška těm, od nichž koně se vezmou, odhadní cena nikoliv bony, nýbrž hotovými zaplacená byla. To se má stát i těm osobám, jimž koně od pruských vojáků vzati byli.“ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

kohokoliv dalšího přijet do Prahy s povozem. Následkem toho opět stoupaly ceny dovážených potravin (luštěnin, drůbeže, brambor, zeleniny).⁹¹

Zabavovaly se také například mapy Českého království a Rakous, jak pruské vojsko postupovalo směrem k Vídni.⁹²

S tím, jak postupovala Labská armáda a pohybovala se v blízkosti Prahy, se zvyšovaly i obecní výdaje, jak ukazuje například protokol z 10. července. „Na obec uvalena jest v okamžiku tomto povinnost, starat se o veškerá zaopatření mužstva a koňstva nepřátelského, v Praze posádkou ležícího; kromě toho musí obec každodenně dodávat 40 000 bochníků chleba po šesti librách a 1 500 centů ovsu pro vojsko Labského sboru nepřátelského, mimo Prahu ležícího, nehledě přitom k jiným rekvizicím. Počítá-li se denní opatřování mužstva 12 000 fl, 40 000 bochníků dvouliberních po 6kr, cent ovsu po 7 zl a pak ostatní menší rekvizice, jmenovitě pak píce a stelivo pro koně v městě přechovávané, jeví se, že Praha má denně výlohu nejméně 30 000 zl.“⁹³

Nedlouho poté, 13. července, bylo na městské radě projednáváno zvýšení požadavků Labské armády. Jejich plnění již přesahovalo fyzické možnosti obce, a tedy bylo rozhodnuto proti nim vystoupit. Městská rada si ostatně stěžovala již na samotnou povinnost vyživovat ještě Labskou armádu, protože ležela mimo město.⁹⁴

Jak docházely obecní zásoby, byly uveřejňovány žádosti města o odkup soukromých zásob žita, žitné mouky nebo píce. Městská rada vznášela stížnosti, že nesmyslné požadavky plnit odmítá, a že dodávky požadované na obci mohou Prusové krýt ze zrekvírovaných erárních zásob.

Důvody ke stížnostem se dále hromadily. Dne 19. července požadovali Prusové dalších 65 koní a píci pro zvířata rozložená v okolních obcích. Současně se svévolným ubytováním vojáků na Václavském náměstí, které naprosto zničilo všechn systém při zaopatřování pruského vojska, to byl důvod pro purkmistra, aby osobně navštívil velitelství. Zároveň městská rada vyslovila zásadu, že obec dá buď jen to, co má, anebo pokud Prusové nebudou spokojeni, nedostanou nic. Nakonec se obec musela obrátit na obchodní komoru, která v důsledku rekvizic zatím trpěla nejméně, a ta přislíbila, že pomůže městské komisi se sháněním požadovaných věcí.⁹⁵

⁹¹ Denní zprávy, Národní Listy, 198/6, 21. 7. 1866, s. 2.

⁹² Denní zprávy, Národní Listy, 191/6, 14. 7. 1866, s. 2.

⁹³ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

Purkmistr by si tedy velmi rád stěžoval. Vogel von Falkenstein ale tou dobou do města ještě nedorazil a Ranischův nástupce Genée již opět odjel, jeho nástupce von Wittenhorst-Sonsfeld úřad ještě nenastoupil, a tak mohl Václav Bělský mluvit pouze s generálporučíkem von Mülbe, velitelem sboru jdoucího ze Saska, který se měl ve městě také zdržet jen asi dva dny. Ten přislíbil, že se u Vogela z Falkensteinu za město přimluví, navíc následujícího dne již měla být pražská posádka opět ztenčena.

Kromě lidí bylo také nutné postarat se o jejich čtyřnohé služebníky. „...co se týče dodávání píce koňstvu v okolí pražském rozloženému, tu dali pánové, kteří prozatím měli v rukou správu zemskou, od sebe vyjádření, že hotovi jsou, obci otevřít erární sklady slámy a sena, aby z nich potřebné požadavky venkovských uhradila, ovsa však již žádného nemají, že budou však hledět, aby oves ze vzdálenějších krajin do Prahy přivezen byl; posléze vyslovili naději, že částečným návratem místodržitelství usnadněno bude zaopatřování dalších potřeb.“⁹⁶

Dříve než guvernér dorazil do města jeho náměstek generálporučík Erich, s nímž měl Václav Bělský možnost mluvit 20. července ráno. Ten se mimo jiné vyjádřil, že od toho dne již nesmí být vykonána žádná jiná rekvizice než ta, s níž sám souhlasil. To nemělo platit pouze pro město, ale i pro okolní obce. Přesto měla městská rada důvody si na svévolné rekvizice stěžovat, a to ještě téhož dne. Následující den, při návštěvě generálporučíka Ericha u purkmistra, bylo slíbeno, že pokusy rekvírovat něco, co jím nebylo schváleno, budou trestány podle válečného práva. Generálporučík podpořil návrat části místodržitelství, konkrétně se jednalo o administrativní odbor, zpět do Prahy za účelem organizace a zmírnění rekvizic. Byl ihned hotov poskytnout náležitý doprovod.⁹⁷

3.3 Násilnosti

K prvním konfliktům, které bychom mohli označit jako násilná střetnutí, došlo poměrně pozdě, až 20. července, nebo se o nich dřívější prameny nezmiňují. Přihodily se inspektorům v kasárnách.

Městský rada Follberger byl na prohlídce kasáren Františka Josefa, kde mu jeden z vojáků hodil talíř do obličeje s tím, že maso je příliš tvrdé. Rada byl zraněn poblíž oka.

⁹⁶ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

⁹⁷ V oblastech, kde nějakým způsobem pokračovaly v činnosti c. k. úřady, se věci měly jinak. Národní Listy 23. července uvádějí příklad Kolína a Poděbrad, kde se do jednání s Prusy pustilo okresní zastupitelstvo. Nejen že Prusové byli rádi, že konečně mohou jednat s akceschopným úřadem, ale rekvizice se také podařilo přiměřeným způsobem rozdělit mezi jednotlivé obce. Okresní zastupitelstva fungovala i v Chrudimském kraji, kde Prusové za účelem zlepšení správy sami ze členů okresních zastupitelstev zformovali zastupitelstvo krajské. Denní Zprávy, Národní Listy, 200/6, 23. 7. 1866, s. 1.

Městský rada Makovský měl toho dne se svými kolegy rovněž nepříjemný zážitek. Na inspekci v Klementinu jim pruský major vyhrožoval uvězněním, protože ubytování neodpovídalo jeho přáním.

Generálporučík Erich je na návštěvě 21. července vyslechl a přislíbil zadostiučinění. Bylo také stanoveno, že při stravování vojska má být vždy přítomen vyšší pruský důstojník.⁹⁸

⁹⁸ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

4. Měšťanské ozbrojené sbory

Dne 2. července odpoledne bylo na městské radě schváleno rozšíření měšťanských sborů z dosavadních dvaceti na dvě stě mužů, kteří měli být vybíráni speciální komisí sestavenou purkmistrem a měli obdržet odznak a poboční zbraň.

K zajištění bezpečnosti se ještě toho dne purkmistrovi nabízelo 40 mužů, kteří měli zatím spolu s požárníky setrvat v pohotovosti.

Na schůzi následujícího dne dopoledne padla otázka, zda mají být sbory nazývány „Bürgergarden“, nebo „Gemeindefürsorgeorgane“. „...městská rada neshledala účelným na to přistoupit,“⁹⁹ čímž byla debata o názvu ukončena.

Podrobněji se schůze zabývala nábořem. Vytvořením městských bezpečnostních sborů byli pověřeni městští radové Fürst, Hamke, Josef Huleš a Alois Oliva. Nábor měl být prováděn provizorně podle potřeby, přijímat měli muže zdravé, silné a „dobře se chovající“¹⁰⁰. Jejich denní mzda byla stanovena na 70 krejcarů, dále měli obdržet poboční zbraň, čapku a odznak. Muži v dobré kondici, kteří již sloužili ve vojsku, měli být upřednostňováni. Chudší členové měli dále dostávat peněžitou podporu, aby mohli konat službu.

Dne 4. července začal nábor. Městská rada Josef Huleš informoval, že zatím přijal sto osmdesát tři mužů, „a to jen takových, kteří pochvalně sloužili v službě vojenské“¹⁰¹. Národní Listy potvrzují, že o účast v městských ozbrojených sborech byl obrovský zájem a kancelář byla lidmi zaplavena.¹⁰²

Městská rada uznala, že městská stráž bude mít u obyvatel vážnost jen tehdy, když její členové budou bezúhonní, a tedy měl seznam přijatých zkontrolovat ještě konskripční úřad. „Aby pak obecní stráž nově zřízená, nelišila se nápadně od nynějších strážníků obecních a v sboru tom panoval duch jednotný, povoleno, aby nově přijatí strážníci obdrželi též cvilichové haleny toho samého způsobu, jak je nosí nynější strážníci obecní. Zhotovení šatstva tohoto svěřeno p. ob. staršímu Fricovi.“¹⁰³

⁹⁹ „...der Stadtrath fand es jedoch nicht für zweckmäßig, darauf einzugehen.“ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

¹⁰⁰ „wohlverhaltene“

¹⁰¹ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

¹⁰² Denní zprávy, Národní Listy, 181/6, 4. 7. 1866, s. 2.

¹⁰³ Denní zprávy, Národní Listy, 181/6, 4. 7. 1866, s. 2.

Rozhodující roli u tohoto nařízení možná nehrála snaha udržet jednotného ducha, spíše onen respekt obyvatelstva a především snaha udržet zdání normálního stavu věcí. V ulicích by se tak zdánlivě nepohyboval nikdo nový. Praha totiž byla, alespoň zpočátku, velmi nervózní.

Velitelem ozbrojených sborů byl jmenován kontrolor městské pojišťovny Thys.

Dne 6. července bylo rozhodnuto o konkrétní podobě již dříve navržené podpory chudším členům ozbrojených sborů, a to 1 zlatý na 24 hodin, peníze měly jít z městského rozpočtu. O tom všem vždy následujícího dne referovaly Národní Listy.

Záhy se mezi městskými hlídkami projevil nedostatek zbraní. Neozbrojení dobrovolníci nechtěli vykonávat službu sami, tedy bylo rozhodnuto, aby všechny neozbrojené doprovázeli ozbrojení.¹⁰⁴

Své služby nabídl městu i Sokol, jemuž nebylo dovoleno bránit vlast, jeho členové tedy alespoň z vlastní iniciativy drželi hlídky v ulicích. Ani okupace Prahy nezastavila pravidelná cvičení Sokola. Jakmile jeho členové viděli, že situace jim není nijak nepříznivá, obnovilo sdružení pravidelná cvičení – výzva, aby se členové dostavili v hojném počtu, vyšla v novinách dne 12. července.¹⁰⁵ Tím nebyl ale konec výpomoci Sokolů při hlídkování, na hlídky se mělo po cvičení opět vyrazit, z toho ale nakonec sešlo.

Po příchodu pruských vojsk do Prahy zůstala hlídková služba prozatím nezměněna, pan purkmistr ji občas osobně kontroloval. Prvního dne, při průchodu vojska náměstím, mu městská stráž vzdala vojenskou čest, na což Prusové reagovali skloněním praporu.¹⁰⁶

Okupační správa zaujala k měšťanským sborům vcelku kladný postoj. Místní policie měla být dále v rukou obce, vojenská pomoc ovšem mohla být poskytnuta na požádání purkmistra. Prusové si vyhradili pouze hlídky na Staroměstském náměstí a u sídla okupačního velitelství.

Dne 13. července „...oznámil p. purkmistr shromážděným, že velitel městský Raniš na důkaz důvěry k občanstvu ozbrojeným sborům měšťanským postoupit chce opět hlavní stráž na radnici Staroměstské. Pan purkmistr přislíbil při té příležitosti, že s ním pojedná stran navrácení zbraně střelné sborům měšťanským.“¹⁰⁷ Velitel města Ranisch by prý žádostem rád vyhověl, ale nebylo to v jeho moci a vše bylo nutné diskutovat s generálmajorem Gruszczynskim.

¹⁰⁴ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

¹⁰⁵ Inzerce, Národní Listy, 189/6, 12. 7. 1866, s. 2.

¹⁰⁶ Denní zprávy, Národní Listy, 186/6, 9. 7. 1866, s. 2.

¹⁰⁷ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

Stráž na Staroměstské radnici skutečně v poledne 14. července převzali městští ostrostřelci a byli také vyzváni k převzetí hlídek na malostranské strážnici. Hlavní hlídku na Malostranském náměstí převzali o třetí hodině odpoledne 17. července. To se změnilo po změně správy, 20. července Prusové opět některé hlídky převzali zpět, měšťanům zůstala pouze Staroměstská radnice, trestní soud a věznice.¹⁰⁸

Další upřesnění hlídkové služby, na němž se 12. a 13. července dohodlo bezpečnostní oddělení magistrátu a jež bylo formálně schváleno 14. července na řádném zasedání městské rady, již dělí hlídky na denní a noční a také přesně určuje trasy pochůzek. Dozor nad celým systémem měl c. k. policejní adjutant.

Ostrostřelci měli také vlastní hudební sbor, členové byli hledáni pomocí inzerátů.

4.1 Konečná podoba bezpečnostní služby dle usnesení z 12. a 13. července¹⁰⁹

Každá jednotlivá hlídka se měla skládat z jednoho městského strážníka a jednoho civilisty. Ti byli na obchůzky vysíláni z příslušného obvodního komisariátu, kde v záloze přebývali ještě dva strážníci a zbytek civilistů, kteří byli k dispozici úřední službě. Někteří byli určeni pro noční hlídky, jiní jako záloha pro noc a zbytek pro případ, že by byla potřeba při nějakém rozsáhlejší zásahu.

Tyto komisariáty nebo shromaždiště byly pro Staré Město a Josefov na Staroměstské radnici, pro horní Nové Město na masných trzích, pro dolní Nové Město na policejní služebně v Rasengasse, pro Malou Stranu v sídle finanční prokuratury.

Inspektoři na Starém Městě byli umístěni na Staroměstské radnici, k ruce měli policejního komisaře nebo adjutanta, 2 civilní strážníky a 3 obecní strážníky. Na službu museli dohlížet celou noc. Podobné povinnosti a pomocníky měli i inspektoři v ostatních městských částech.

Všichni případní zatčení byli odváděni na pravém břehu Vltavy na Staroměstskou radnici, na levém do budovy finanční prokuratury.

Jednotlivé patroly měly své okruhy rozdělené přesně po ulicích. Bylo jim přísně nakázáno nevyvolat žádný konflikt s pruskými vojáky po celou dobu, co budou Prusové ve městě. Hlídky se střídaly o půlnoci, z komisariátu byla vždy vyslána jiná hlídka, tentokrát složená pouze z městských strážníků, která musela zastávat službu až do „světlého dne“.

¹⁰⁸ Denní zprávy, Národní Listy, 192/6, 195/6, 198/6, 1866.

¹⁰⁹ Protokoll aufgenommen um 12. Juli in der Sektion des Sicherheits, Protokoly schůzí rady městské července až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

Pro noční čas bylo strážníkům, kteří měli zůstat v záloze, doporučováno, aby se podle možností rozdělili mezi hlídky. Patroly, které obcházely vzdálenější okruhy, měly nutně mít signální střely.

Celkový schválený počet městských strážníků byl 200.

Stabilní hlídky byly umístěny na všech mostech přes Vltavu, u Prašné brány, v okolí Karlova mostu, na Malostranském náměstí a na Újezdě. Hlídky byly dále trhy, porážky dobytka, divadla, pokud se zrovna hrálo, nádraží a pošta.

Jen na jednotlivých komisařích záleželo, zda z rezervního mužstva budou posilovat hlídky, pokud to uznají za potřebné, v takových případech mělo být zváženo posílení rezervního mužstva.

Muži měli nárok na denní mzdu 80 tolarů, která měla být vyplácena koncem měsíce, a měli dostat plášť do špatného počasí. Každý strážník měl dále mít své číslo, které bylo vytištěno na pásce na paži.

5. Chudoba a nezaměstnanost

Problém nedostatku peněz a pracovních příležitostí provázel město téměř od samého začátku bojů. Městská rada rozhodla zaměstnat co nejvíce lidí na veřejných stavbách, většinou ale bylo pracovních míst málo a město muselo kromě mezd platit dodavatelům materiálu a za výkup pozemků.

Městská rada si ale nemohla dovolit neplatit nebo na dodávkách a pozemcích příliš šetřit, jinak mohlo dojít k propouštění zaměstnanců. Městským zastupitelům tedy nezbývalo, než se pokusit s dodavateli i majiteli pozemků nějak dohodnout.¹¹⁰ Nejvíce lidí bylo po celou dobu okupace zaměstnáno pracemi na Letné, dále stavbou třetího mostu přes Vltavu (a hned v prvních dnech i provizorního lodního mostu, který si Prusové vyžádali od Invalidovny k Holešovicím, tento byl pro veřejnost nepřístupný), a dále stavbou silnic.

Vzhledem k tomu, že ke stavbě na Letné se hlásilo od počátku mnohem více dělníků, než bylo možno vzhledem k vyplácené mzdě a efektivitě využít, přistoupila městská rada 10. července k zahájení výstavby silnice vedoucí od ulice Belcrediho (dnes Milady Horákové) k dolejšímu vratům Stromovky, a ihned bylo přikročeno k výkupu pozemků.¹¹¹

Již 11. července bylo na Letné kolem 1 500 dělníků a městská rada očekávala, že jejich počet nadále poroste, přitom kvalita a rychlost práce neodpovídaly jejich počtu. Návrh na plošné snížení jejich mezd byl zamítnut, namísto toho bylo rozhodnuto o propuštění mladistvých a žen, ale v první řadě povalečů, kteří byli skutečně propuštěni při výplatě 14. července – obyvatelé jiných obcí neměli být zaměstnáváni vůbec. Přijímání nových dělníků bylo den nato definitivně zastaveno a hlásící se byli odkazováni na nastávající polní práce a započaté žně, podnikatelé staveb se museli zavázat, že budou zaměstnávat pouze obyvatele Prahy a blízkého okolí.

Velké množství pracujících vyžadovalo na Letné stráž k ochraně obecního majetku, především sadů a ozdob v parku. Mezi masami dělníků, které často nerespektovaly dozorce, bylo stále těžší udržet pořádek.¹¹²

¹¹⁰ Typickým příkladem je zpráva z 10. července: „Pan purkmistr ohlásil dále, že u něho pan Andrews, společník firmy Ruston a Co., oznamuje, že jistý počet železných částí k třetímu mostu dohotovil a že proto žádá, aby mu patřičná splátka 20000 zl z důchodu obecního za to vyplacena byla, jinak že bude nucen, polovičku lidí svých, kteří pracemi těmito zaměstnáni jsou, ihned propustit. Na důrazné představení však, jež mu u věci té pan purkmistr učinil, zmínil požadavek svůj tak dalece, že lidí těch nepropustí, jen když mu aspoň nějaká část prošlé splátky vydána bude. Za tou příčinou uzavřeno, aby panu Andrewsovi ihned vyplaceno bylo 5000 zl a za 8 až 14 dní opětně 5000 zl.“ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

¹¹¹ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

¹¹² Tamtéž.

Kopáčské práce mohly sice živit nádeníky, bylo ale třeba zajistit zaměstnání také řemeslníkům. Proto se přikročilo ke stavbě silniční hráze kolem obecního pozemku se štolovním domem, tuto práci bylo lze provést bez většího množství dováženého materiálu.

Další stavbou, která měla poskytnout zaměstnání řemeslníkům, byla výstavba vodní hráze mezi levým pobřežním pilířem třetího mostu a ohrazeným pozemkem, na němž stála belvederská vodárna. Na kamenické a zednické práce bylo vypsáno výběrové řízení, kopáčské práce měli provádět dělníci zaměstnaní na Letné.

Další práce byly spojeny s rozšiřováním plynového osvětlení a dostavbou nových kotlů, pecí a plynojemu při obecní plynárně, následně se přikročilo k rekonstrukci erární ulice v Bubenči.

Dne 12. července poslala městská rada 500 bochníků neupečeného chleba soukromému spolku na podporování podomních chudých na dělání polévek a byla opět snížena cena pečiva pro chudé, dvouliberní bochník jim měl být prodáván za 8 krejcarů.¹¹³ Polévka, kterou vařil spolek ve svých kuchyních, ale nebyla jen tak rozdávána, porce (2 žejdlíky) byla prodávána po 3 krejcarech. Aby vedení spolku mohlo odhadnout, kolik polévky bude třeba navařit, museli se zájemci den předem dostavit do spolkové kanceláře, kde dostali poukázku na odběr platnou na následující den. Platili hotově na místě při odběru polévky.¹¹⁴

Další možnosti k zaměstnání pražanů byly diskutovány 14. července. Byla to stavba spojovacího mostu od třetího mostu k Malé straně, spojovací cesta mezi Slupy¹¹⁵ a Nuslemi a mělo být započato s úpravami cest na Větrném vrchu podle plánu, který již dříve schválil zemský sněm. Město se dohodlo na postoupení pozemků s majitelem nuselského dvora a poslalo žádost na zemský výbor, aby nechal dotyčné cesty vytyčit a začal s pracemi. Kvůli spojovací cestě bylo také zahájeno vyjednávání s vyšehradskou kapitulou, přes jejíž pozemky měla vést. Prusové pracím žádné překážky nekladli, jakkoliv býval potřeba jejich souhlas.

Vzápětí byla ustanovena komise, která se měla zkoumáním pozemků zabývat. Silnice z Nuslí se nakonec stavět nezačala kvůli odporu majitelů pozemků. Stavba silnice u Buben mohla začít hned, zatímco práce na Větrném vrchu bylo nutné odložit na další týden.¹¹⁶

V Národních Listech, které nezapomněly městskou radu pochválit za veškerou její činnost, se dne 17. července objevil návrh, aby nezaměstnaní byli i se zásobami stravy poslání ke Hradci Králové, kde je prý velký nedostatek pracovních sil k pohřbívání mrtvých. Novináři

¹¹³ Protokoly schůzí rady městské červenec - září 1866, Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, Inv. č. 91.

¹¹⁴ Denní zprávy, Národní Listy, 190/6, 13. 7. 1866, s. 2.

¹¹⁵ Z oblasti Ostrčilova náměstí, dnes tudy vede ulice Na Slupi.

¹¹⁶ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

si mysleli, že kdyby se městská rada celého projektu ujala, pruské velitelství by jí nekladlo žádné překážky.¹¹⁷

Dne 19. července se před Staroměstskou radnicí nacházelo asi 100 lidí, kteří po purkmistrovi, když šel na zasedání, žádali práci nebo chléb.¹¹⁸

Na Smíchově bylo zavřeno několik továren, mnoho dělníků tedy přišlo o práci. Jak stojí v Národních Listech z 20. července, dělníci přijali svůj osud pokorně, odebrali se na úřad purkmistra a tam slušně žádali o nějakou práci.¹¹⁹

¹¹⁷ Denní zprávy, Národní Listy, 194/6, 17. 7. 1866, s. 2.

¹¹⁸ Protokoly schůzí rady městské červenec až září 1866, Archiv Hlavního města Prahy, Magistrát Hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, inv. č. 91.

¹¹⁹ Denní zprávy, Národní Listy, 197/6, 20. 7. 1866, s. 2.

6. Nacionální a politický rozměr

Nedá se říci, že by se po celou dobu trvání války v Praze objevily nějaké konflikty zapříčiněné rozdílnými národnostmi. Pokud se pak české národní cítění¹²⁰ projevilo, nevyhraňovalo se vůči Prusům, ale vůči Rakousku.

V prvních dnech války Národní Listy nešetří chválou na Rakousko, jakkoliv raději nehýří optimismem. Zdůrazňují loupeživé činy Pruska za slezských válek¹²¹, nezapomínají připomenout, že Rakousko po celou dobu jedná zcela nezištně¹²², a prohlašují, že „statečná paže vojsk rakouských dokáže světu, že programy o budoucnosti příští říše naší nečiní se bez našeho přivolení...“¹²³

Toto vychvalování Rakouska a optimismus pramení ale spíše z povinnosti než z přesvědčení, jak ukázaly pozdější události. Dne 5. července, kdy už do Prahy dorazily první telegramy a zprávy o bitvě u Hradce Králové, tento optimismus i povinnost mizí a v rétorice Národních Listů nastává zásadní obrat.

Národní Listy bez obalu prohlašují, že Benedekova strategie skončila fiaskem. Prusové mohli Prahu obsadit hned ze začátku, kdyby jim na ní záleželo, celé Čechy musí nyní nést bídu války, všude je vidět ztráta životní úrovně. Novináři ale mají, stejně jako purkmistr, důvěru v Pražany: „Praha odbyla již sobě svou válečnou zimnici v neděli a v pondělí; včera a dnes hledí příštím dnům vstříc tváří mužnou.“¹²⁴

Národní Listy okamžitě prohlašují, že to nebyly ony, kdo situaci přibarvoval. „Avšak přes to, že neustále postupování Prušákův je věc přespříliš patrná a že sám vrchní vůdce ustoupení a odražení císařské armády přiznal, barvily úřední listy pořád ještě vše růžově. Zejména ‚Wiener Ztg.‘, že zprávy z bojiště severního jsou zcela uspokojivé, že vše to leží v tajném plánu Benedekově...“¹²⁵ Pravdou je, že Národní Listy, pokud mohly, vždy odkazovaly na vlastního dopisovatele, nebo uváděly, že informaci mají z jiného zdroje, ovšem tyto „růžové“ zprávy otiskovaly i ony a i ony proklamovaly důvěru v rakouskou armádu.

¹²⁰ České národní smýšlení se začalo výrazněji projevovat až v 19. století, plně pak až od revolučního roku 1848, a to jako reakce na pokusy o sjednocení Německa a centralizační snahy rakouské vlády. Nikdy neusilovalo o plnou samostatnost Českých zemí, ale o rovnoprávné postavení v rámci monarchie a o občanské svobody, rovnoprávnost českého jazyka s němčinou v úředním styku i na školách atd. Jeho stoupenci se neuchylovali k násilí a ozbrojenému nátlaku, své požadavky se snažili prosadit zákonnou cestou. Viz např. Otto Urban, Česká společnost 1848 - 1918, Praha: Svoboda 1982., Jiří Kořalka, Co je národ?, Praha: Svoboda 1969.

¹²¹ Ohlas císařského Manifestu v srdcích nás Čechů. Národní Listy, 166/6, 19. 6. 1866, s. 1.

¹²² Nenapravitelná vrtohlavost. Národní Listy, 168/6, 21. 6. 1866, s. 1.

¹²³ Začátek konce! Národní Listy, 170/6, 23. 6. 1866, s. 1.

¹²⁴ Národní Listy, 182/6, 5. 7. 1866, s. 1.

¹²⁵ Hlavní rána, Národní Listy, 182/6, 5. 7. 1866, s. 1.

„Nuže, v takovýchto okolnostech jest čas, abychom i my pověděli Rakousku pravdu do očí, s kterou jsme se nikdy netajili a kterouž jsme jen od započetí války samé z příčin a povinností zadržovali. Porážku tuto nezavinily pruské zápalné pušky, tu zavinil vše utlačující, duchaprázdný, ano, hříšný systém, kterým se u nás vládlo. Jest to neslýchaná porážka všeho toho, co dávno již vadí plnému rozkvětu Rakouska... Systém, který byv v kancelářích dávno odsouzen, provedl před několika dny tváří v tvář obyvatelstvu velikého města útekem věru nehodným veřejný skandál, odnesl nyní i tváří v tvář celé Evropy veliké fiasko.“¹²⁶

Národní Listy v tomto článku nasadily velmi kritický a nevybíravý tón. Předtím mlčely očividně jen z povinnosti, nikoliv z vlasteneckého přesvědčení, nyní nastal čas dát průchod hněvu. „Jsou to rázná, ostrá slova, která zde mluvíme, avšak pakli kdo v Evropě má právo takto mluvíti, jsme to my.“¹²⁷

Kritika padá na hlavu vysoce postavených osob ve vídeňských kancelářích, které si neuměly spočítat, že stát s tak výraznou převahou slovanského obyvatelstva nemůže nikdy získat hegemonii v Německu. Řízení válek a státu se totiž nemají ujímat lidé s příslušným počtem hvězdiček na límci, ale především s inteligencí, která ale namísto toho leží ladem.

Kvůli tomuto „nesmyslnému boji proti přírodě“ byly Čechy vydány všanc nepříteli, když němečtí spojenci Rakouska buď jenom utíkali z boje, nebo stáli na západě se založenýma rukama, zatímco české a polské pluky krvácely na bojištích. S vykřičníkem je poukázáno na to, že něco takového je označováno jako válka Němců s Němci. Národní Listy si myslí pravý opak, Češi umírají a česká země je okupovaná kvůli Německu, na které podle jednoduché rovnice Rakousko ani nemá právo.¹²⁸ Odráží se zde i odpor k velkoněmecké myšlence, který se projevuje nejpozději od roku 1848. Češi si přejí setrvání v Rakousku, ne jeho rozbití Pruskem, stejně tak si nepřejí být součástí jakékoliv formy německé říše.

Nacionálně laděný výklad pokračuje. Od té doby, co se Čechy spojily a Rakouskem, zažily mnoho útrap, a to především po roce 1848. „Vše co dýchalo duchem národním, tu svíráno a hubeno... veškerý život duševní postaven na stravu žebráckou, vše jen na vojsko a opět na vojsko. A teď, když přinášejíce strašných obětí... s důvěrou jsme se mu vrhli v náruč, tu nebylo při největší udatnosti s to, do desíti dnů nás ochránit.“¹²⁹ Dotyční úředníci ve Vídni ostatně ani nebyli schopni se s Čechami před válkou seznámit, proto nakonec nebyly chráněny důležité průmysly, zejména náhodský. Vojsko je sice označováno jako udatné – především proto, že v něm bojovalo mnoho Slovanů –, ale selhal režim, jehož je nástrojem.

¹²⁶ Hlavní rána, Národní Listy, 182/6, 5. 7. 1866, s. 1.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

Kritika režimu je ústředním bodem celého článku, který nepokrytě poukazuje na nutnost jeho změny, která by měla prospět českému národu, konečně využít jeho potenciál a přestat vysávat bohaté české země. Novináři doufají, že rána, která nyní tvrdě dopadla na monarchii, konečně všechny přesvědčí o nutnosti změny. „...bude ona jen nejpatrnějším naučením státníkům rakouským, aby upustivše od dosavadního systému byrokraticko-vojáckého hledali prameny k rozkvětu a síle státu jinde než v bezohledné vládě kancléřské. V národech samých spočívá síla i budoucnost Rakouska.“¹³⁰

V celém článku není zmíněno jediné konkrétní jméno, na vině má být především systém jako celek – tedy jakkoliv bylo původně důležité důvěřovat Benedekovi a armádě, válku neprohrála jejich prohraná bitva, protože bitvu prohráli pánové v kancelářích ve Vídni, a to proto, že ji vůbec začali. Ostatně bylo v nejvyšším zájmu českých nacionalistů změnit právě režim, ne vystřídat některé úředníky – na druhou stranu si novináři nemohli dovolit otevřeně napadat někoho konkrétního.

Konkrétnější informace přinášejí Národní Listy v příloze ještě téhož dne, kritika již padá na hlavy jednotlivých velitelů (Clam-Gallas, Henikstein, Krismanič). Novináři se ptají, jak vůbec bylo možné věřit i těm nepočтным pozitivním zprávám, viníka už ale mají, je jím skutečně režim – porážku zavinili neschopní generálové, za jejich jmenování jsou ale zodpovědní oni „pánové ve Vídni“. „Necht' však zrada, necht' neschopnost je příčinou strašných nynějších nehod: pouhým odsouzením jedné neb druhé nebylo by pomozeno; alebrž osudné nynější události volají hlasitě k oněm, kdož vládou Rakouskem: Postarejte se již jednou o to, aby neschopnost, všeobecně známá neschopnost, i aby zrada nestavěla se v čelo vojenského i politického našeho zřízení.“¹³¹

Den před příchodem okupačních sil, 6. července, pokračují Národní Listy ve stejném duchu. Český národ, který za nic nemůže, musí nyní trpět, protože vládnoucí kruhy nepoznaly, že jsou potřeba změny především na nejvyšších místech nebo ještě lépe změna celé politické orientace. Porážka by zodpovědným měla pomoci si tento fakt uvědomit. Kritizován je Benedek i jeho taktika, tentokrát i poněkud v národnostní rovině.¹³² Nepopulární je rovněž fakt, že Češi musejí umírat kvůli rakouským zájmům v Německém spolku, na

¹³⁰ Hlavní rána, Národní Listy, 182/6, 5. 7. 1866, s. 1.

¹³¹ Mimořádná příloha k „Nár. Listům“, 182/6, 5. 7. 1866, s. 1.

¹³² „Daily News“ zvažující běh války v Čechách, velmi pochybují, „zdali Benedek za nynější doby zvolil nejlepší způsob na rozechvění a povznešení ducha vojenského, když ve svém denním rozkaze z České Třebové napomínal vojiny, aby pustili z hlavy všechny myšlenky národní a politické.“ Národní Listy, 183/6, 6. 7. 1866, s. 1. Podobně „My sami nejsouce ovšem stratégové, dovolili jsme si jednou, poučení z historie válečnického umění našich otců poukázat na důležitý prosmek za Náchodem, tak zvanou ‚bránu slezskou,‘ avšak což pak by byli němečtí geniové v rakouském vojsku, aby se měli vedení války v Čechách snad docela učít ‚von den Tschechen‘!“ Z bojiště severního, tamtéž.

kterém oni sami žádný zájem nemají.¹³³ Rakouské národy a zvláště Češi by neměli trpět kvůli vojenské cti Rakouska, které by mělo co nejrychleji uzavřít mír, a vzhledem k tomu, jak statečně se za okupace chovali, by měl být jejich hlas slyšet tím více.¹³⁴

Kritika vídeňských pánů, úředníků a systému neustává po celou dobu války, víceméně se ale již pouze opakuje to, co bylo řečeno v prvních dnech po bitvě u Sadové, kdy byla vlna této kritiky také nejsilnější. Na druhou stranu v Národních Listech nejsou zmínky o konfliktech s Prusy nebo Němci, které by byly byt' jen náznakem národnostně zabarvené. Rodící se český nacionální proud se na stránkách svých novin vymezuje k Němcům nanejvýš tím způsobem, že pokud by se jednalo skutečně o válku Němců s Němci, netrpěly by nyní nejvíce české země a neumírali by v ní Češi.

Národní Listy zmiňují, že jedním z hříchů Rakouska je právě jeho národnostní politika, která je říší spíše na škodu než k užitku. Pokud by se Rakousko postavilo k národnostním problémům akceptováním práva národů na samostatnou existenci a nikoliv germanizací, nestavělo by těžiště své politiky do Německa a bylo by ušetřeno i této války.¹³⁵ Ke konci války jejich postoj nebyl jen kritikou, postupně, jak vztek opadával, se stává jakousi radou. „V takové době, kdy blaho státu a život tolikerých národů octnuly se v největším nebezpečství, bylo by to velezradou na státu a na národech samých, kdyby tito nepozvedli hlasu svého a nevyřkli, co k zachování své existence za nezbytné a prospěšné uznávají.“¹³⁶ Jádrem zůstává ale po celou dobu války stále stejné, změna fungování monarchie, větší svoboda pro národy.

Národní Listy nepřestaly za okupace vycházet a kritika rakouského režimu nebyla něčím, proti čemu by vystupovala pruská okupační správa – ta naopak vystupovala proti projevům loajality k císaři, příkladem může být výše zmíněné otiskování císařského manifestu a jeho následné zakázání. Německé Prager Zeitung chtěly ukázat svou věrnost císaři, na níž si ale Národní Listy nezakládaly.

Okupanti a pražané se vůči sobě vymezovali většinou na základě vztahu Prusko – Rakousko, nikoliv Němci – Češi. Prusové ostatně neválčili s Čechy, nýbrž s rakouským císařem, a Češi to viděli podobně. „Nemáme příčiny, abychom k nepřátelům nechovali se mírně, ano i pohostinně. Bojujíce proti rakouské vládní politice jakož i my, nebyli našimi nepřáteli, pokud nepřestoupili pomezí kámen české země... Avšak mírnost tato... nemusí a nesmí býti lokajskou úslužností... Pakliže kdy jest čas, abychom se ukázali co Čechové, co

¹³³ Co máme z toho německého buntu? Národní Listy, 184/6, 7. 7. 1866, s. 1.

¹³⁴ Slyšán budiž hlas národa, Národní Listy, 197/6, 20. 7. 1866, s. 1.

¹³⁵ Příčiny nynějšího úpadku Rakouska, Národní Listy 191/6, 14. 7. 1866, s. 1.

¹³⁶ Slyšán budiž hlas národa, Národní Listy, 197/6, 20. 7. 1866, s. 1.

národ od německého naprosto rozdílný, nikterak ještě nezgermanizovaný, jakož by nás Vídeň ráda byla světu ukázala: – jest čas ten tentokráte. Král. pruské vojsko jest ve válečném držení Prahy a za krátkou dobu snad i celých Čech, nikoli však v držení politickém. Cokoli nám válka ještě dále trvající nebo mír blízký přinese: to nám přinést nemůže, aby se rozhodovalo o nás bez nás. Naše sympatie nejsou při rakouské politice, jakáž dosud v Němcích byla, avšak tím méně mohly by kdy být pro nějakou snad anexi pruskou... Nepřátelské vojsko, samo člen vzdělaného národa dozej, že přišlo taktéž k národu vzdělanému, ale ono nezapomínej přitom ani na chvíli, že jest mezi národem cizím, mezi Čechy a Slovany.¹³⁷

Všem tedy bylo zřejmé, že v pražských ulicích se setkávají rozdílné národy, to ale nezavdávalo žádný důvod k nepřátelství nebo pozdvižení. Čeští nacionalisté se mnohem více vymezují vůči vídeňské vládě než vůči Prusům. Češi a Prusové nebyli nepřáteli, dokud je z nich rakouská politika neučinila. Pražané se chovali ukázněně, tím projevovali ale především věrnost městu a sami sobě, svým co nejlepším vyhlídkám na slušné přežití doby okupace.

Městská rada měla největší starosti s prohlášením „Obyvatelé slavného království českého!“. Pokud by přímo a z vlastní vůle schválila tuto vyhlášku, mohla by se později dostat do střetu se státem, proti němuž bylo prohlášení nepřímě namířeno. Proto si purkmistr chtěl vyžádat písemný příkaz k uveřejnění, aby ukázal, že vyhláška byla vyvěšena z donucení.

Slušné chování pochopitelně neznamená pozitivní vztah k okupantům, který bychom mohli jen těžko očekávat, jednalo se ostatně o nepřítele, který obsadil Prahu a Čechy, toho mohl mít stěží někdo rád. V době okupace se muselo obyvatelstvo negativních projevů zdržet, škodolibost, která se projevila i v předválečném tisku, zaznívá ale například v pamětech barona Friedberg-Mírohorského. Popisuje, jak se Prusové vrhli na sklady obuvi, ale ani nejmenší Prus nemohl about ty největší boty. „Je-li pravdou, a zajisté se dá stěží něco proti tomu namítat, že ušlechtilost plemene roste v obráceném poměru k objemnosti jeho končetin, tak že národové s nejdrobnějšíma... rukama a nohama stojí na stupni človecenstva nejvýše a ony s nejvíce humpoláckými nemotornými tlapami nejníže, vysvítá z bídy, již měli naši severoněmečtí bratři právě nám nařezavší, a již by ani nebylo lze odpomoci částečnou amputací jako u ješitných a lakotných sester Popelčiných, slovem nohatí Prušáci, jak těchto dokonalejší je tělesná úhlednost u většiny aspoň národů rakouských.“¹³⁸

¹³⁷ Před obsazením Prahy, Národní Listy, 185/6, 8. 7. 1866, s. 1.

¹³⁸ Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský, Vzpomínky na válečný rok 1866, vyňaté z paměti vyššího důstojníka, Praha 1906, s. 265.

Můžeme tedy říci, že podle nacionálně laděného českého tisku nebyli Prusové nepřáteli Čechů. Těmi se stali až v okamžiku, kdy je z nich svou neobratnou a Čechům nepříznivou politikou učinila rakouská vláda. Z toho vyplývají dvě skutečnosti. Pražané by se k Prusům měli chovat slušně, protože se jedná o vzdělaný národ, který v zásadě proti Čechům nic nemá, zároveň by se ale vláda a císař měli zamyslet, proč vlastně k okupaci Čech a Prahy muselo dojít. Měli by dospět k závěru, že se tak stalo díky rakouské orientaci na Německo a národní nesvobodě. Z toho by si měli vzít ponaučení, více se zajímat a starat o rozličné národy říše a zároveň si uvědomit, že mnohonárodnostní monarchie by se neměla pokoušet získat hegemonii v Německém spolku.

Pro obyčejné lidi Prusové nepřáteli byli, působili jim nemalé potíže a ztěžovali jim život, na druhou stranu proti tomu nemohli nic dělat a cokoliv by podnikli, by se ve zlém obrátilo proti nim, proto se rozumě drželi zpátky. Prokazování věrnosti Rakousku bylo jednou z věcí, které Prusové neschvalovali nebo dokonce trestali, stejně jako trestali urážky cti Pruska a jeho vojska, na druhou stranu byla povolena kritika stávajícího režimu a své mínění o Prusech mohl každý svobodně vyjádřit po válce.

Nakonec se sluší podotknout, že situace se snažili již od konce července využít čeští politikové v čele s Františkem Riegerem a Františkem Palackým, kteří se pokoušeli prosadit svůj program ve Vídni, a v českých zemích se objevovaly také nejrůznější prohlášení a brožury. Nejznámějším je pravděpodobně „Pláč koruny české“, velezrádný spisek namířený proti státu i císaři.¹³⁹ Válečný rok 1866 ale českým vlastenecky smýšlejícím politikům úspěch nepřinesl.

¹³⁹ Touto problematikou se zabývá např. Otto Urban, *Vzpomínka na Hradec Králové*, Praha: Panorama 1986, s. 324 - 354.

Závěr

Praha musela vyřešit převážnou většinu svých válečných potíží svépomocí. Od samého začátku prusko-rakouského konfliktu pocházelo mnohem více pražanům dostupných informací od novinářů než z oficiálních zdrojů, nálada ve městě se proměňovala podle jejich vyznění, špatné zprávy se množily a v moci novinářů posléze již nebylo obyvatele města uklidnit. Avšak poté, co si Praha odbyla své dny paniky, se obyvatelstvo chovalo ukázněně a s jistou odevzdaností osudu.

V průběhu samotné okupace bylo na městském zastupitelstvu a purkmistrovi, aby vyjednávali s okupační správou a řešili veškeré potíže. Praha byla zpočátku téměř odříznuta od zbytku říše, a i když se spojení začalo obnovovat, nedostalo se městu od státu žádné výraznější pomoci. Představitelé města se ale se svým úkolem vyrovnali obstojně, nedošlo k výraznějším nepokojům, hladu ani konfliktům s Prusy. Bezpečnost zajišťovaly nově zřízené městské ozbrojené sbory, nová pracovní místa se zřizovala veřejnými stavbami a rekvizice byly poslušně plněny. Ani pražané ani okupanti si na jednání zastupitelstva nemohli stěžovat.

Dalším Prusy okupovaným velkým městem byla v několikaletém časovém odstupu Paříž. Zde byla situace ovšem zcela jiná. Pařížská společnost byla revoluční a bojovná, svrhávala vlády, bouřila se a bojovala s Prusy s přesvědčením, že bojuje za svobodnou a lepší Francii. Pařížská vláda měla také k dispozici armádu.

Paříž byla na rozdíl od Prahy obléhána a bombardována. Po rozhodující porážce Francouzů u Sedanu sice padlo císařství, ale odpor zlomen nebyl, Paříž nebyla opuštěna vojskem, ustavila vlastní vládu a pokračovala v boji. Paříž také reprezentovala Francii, zatímco Praha neměla k odporu žádný důvod a nikdo jej od ní ani neočekával, vídeňská vláda ji prohlásila otevřeným městem. Pražské hradby již dávno nebyly využitelné k vojenským účelům a pražané nechtěli umírat pro Rakousko, vedení města se moudře rozhodlo učinit vše pro co nejlepší podmínky města a jeho obyvatel.

Stejně jako Praha se Paříž co nejdéle pokoušela zachovat zdání normálního stavu věcí a alespoň přes den žilo město normálním životem, na noc se ovšem podniky zavíraly. Výroba se podřídila válce a nezaměstnaní vstupovali do Národní gardy, šířila se špionománie.¹⁴⁰ Odříznutí města od zdrojů potravin vedlo k jejich naprostému nedostatku, čehož Praha zůstala do jisté míry ušetřena. Ani po kapitulaci Paříže a jejím obsazení se situace ve městě nijak radikálně nezlepšila, Francie byla vydrancovaná a potraviny se musely dovážet ze zahraničí. Režim v Paříži také nebyl tak volný jako v Praze, Prusové se obávali, že by Francouzi opět

¹⁴⁰ Luboš Taraba, *Divná válka*, Praha: Baset 2006, s. 200.

povstali, kdyby se jim naskytla příležitost, proto platil zákaz vstupu i opuštění města a pruská armáda zůstávala neustále v pohotovosti.¹⁴¹

Pražané činili vše proto, aby okupaci přestáli za pro sebe co nejpříjemnějších podmínek. Jen někteří politicky aktivní lidé si museli tu a tam dávat pozor, aby jejich jednání, jakkoliv s dobrými úmysly, nebylo možné vyložit jako zradu císaře. Pouze pro v té době se formující národně smýšlející radikály bylo příznačné přesvědčení, že příčinou tehdejšího neutěšeného stavu království je režim vládnoucí říši. Češi a obyvatelé Prahy ovšem nepochybně ukázali, že jsou rozumnými lidmi.

¹⁴¹ Luboš Taraba, *Divná válka*, Praha: Baset 2006, s. 358.

Prameny a literatura

1. Prameny

Protokoly schůzí rady městské červenec - září 1866, Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy I., Protokoly sborů městské správy, Inv. č. 91.

Národní Listy, Praha: 1866.

Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský, Vzpomínky na válečný rok 1866, vyňaté z paměti vyššího důstojníka, Praha 1906.

2. Literatura

Fučík Josef, Bělina Pavel, Válka 1866, Praha: Paseka 2005.

Urban Otto, Vzpomínka na Hradec Králové, Praha: Panorama 1986.

Heller Servác, Válka z roku 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky, Praha 1895.

Kudr Karel, Válka rakousko-pruská 1866, Praha: 1936.

Zdeněk Jánský, Bitva u Náchoda v roce 1866, Hradec Králové: Komitét pro udržování památek z války roku 1866, 2006.

Komitét pro udržování památek z války 1866, Prusko-rakouská válka v Královéhradeckém kraji, Hradec králové: Nucleus HK 2006; Aleš Doubrava a kolektiv, 1866 - Válečné události v severovýchodních Čechách, Chlum u Hradce Králové: Areál bojiště 1866 na Chlumu: 1970.

Geoffrey Wawro, The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy in 1866, Cambridge: Cambridge University Press: 1996.

Taraba Luboš, Divná válka, Praha: Baset 2006.

Bělina Pavel a kol., Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti. Praha-Litomyšl: Paseka 1998.

Milena Beránková, Dějiny československé žurnalistiky I, Praha: Novinář 1981.